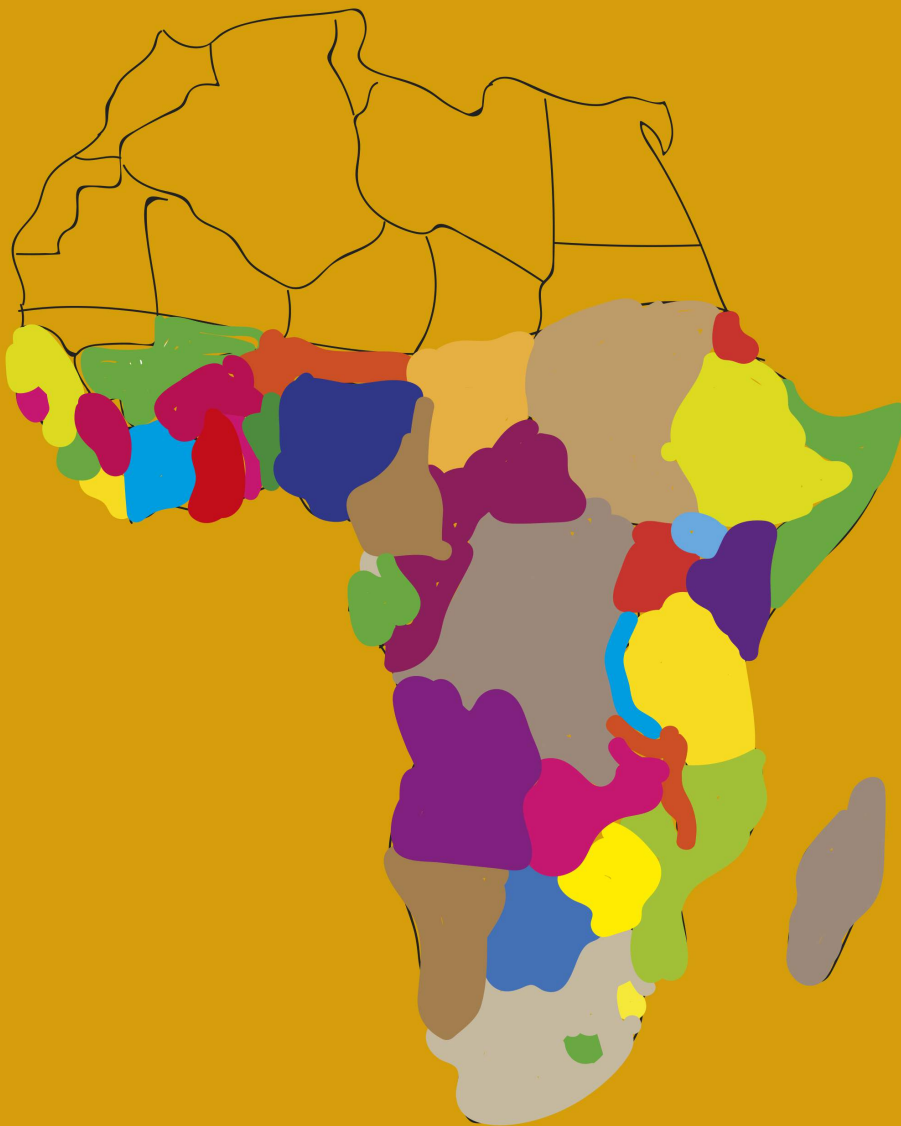

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ»

ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В КРАЇНАХ СВІТОВОЇ ПЕРИФЕРІЇ
(РЕГІОН СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ):
ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Матеріали міжнародної наукової конференції
(м. Київ, 16 червня 2016 р.).

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ»**

**ГЛОБАЛЬНІ ТРАСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В КРАЇНАХ СВІТОВОЇ ПЕРИФЕРІЇ
(РЕГІОН СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ):
ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ**

**Матеріали міжнародної наукової конференції
(м. Київ, 16 червня 2016 р.)**

Київ 2016

УДК 327+339.92(66/67+477)
ББК Ф4(0)+У580(6+4Укр)
Г– 54

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України» (протокол № 9 від 1 грудня 2016 р.)*

Рецензенти:

Бубенок О.Б., д.і.н., проф.
Манжола В.А., д.і.н., проф.
Рубель В.А., д.і.н., проф.

Редакційна колегія:

Швед В.О., к.і.н., доц.
Клименко О.А., к.політ.н., доц.
Лукаш О.І., к.і.н., с.н.с. (відповідальний науковий редактор)

**Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії
(регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України:**

Матеріали міжнарод. наук. конф. / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; від. наук. ред. О.І. Лукаш. – К., 2016. – 84 с.

ISBN 978-966-02-8121-9

До збірника наукових матеріалів увійшли доповіді учасників міжнародної наукової конференції «Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України», проведеної відділом історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» 16 червня 2016 року. У представлених матеріалах розглядаються різні аспекти розвитку країн Субсахарської Африки у політичній, економічній і соціокультурній сферах, що мають суттєвий вплив на провідні трансформаційні процеси на національному і регіональному рівнях. Значна увага приділена питанням розвитку відносин України з країнами Субсахарської Африки. Цей збірник є першим виданням наукових праць з проблем африканістики в Україні.

УДК 327+339.92(66/67+477)
ББК Ф4(0)+У580(6+4Укр)
Г– 54

*За достовірність інформації в опублікованих матеріалах відповідають автори.
Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.*

ISBN 978-966-02-8121-9

© Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
----------------	---

РОЗДІЛ I

ВІДНОСИНИ ТА СПІВПРАЦЯ КРАЇН СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ З ПРОВІДНИМИ ЦЕНТРАМИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

<i>Городня Н.Д.</i> Політика США у Субсахарській Африці за президентства Б. Обами.....	7
<i>Толстов С.В.</i> Тенденції політичної взаємодії між ЄС та країнами Африки	13
<i>Олійник О.М.</i> Нова модель стратегічного партнерства Китаю та країн Африки.....	21
<i>Лукаш О.І.</i> Індія – Африка: новий формат відносин у ХХІ ст.....	27
<i>Гуцало С.Є.</i> Субсахарська Африка і арабський світ: перспективи та динаміка відносин	32
<i>Пророченко Н. О.</i> Політичний іслам у країнах Субсахарської Африки.....	41

РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНІ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ

<i>Ціватий В.Г.</i> Регіональна дипломатія в Субсахарській Африці у контексті глобальних інтеграційних процесів поліцентричного світу: політико-інституціональний вимір	49
<i>Клименко О.А.</i> Інтеграційні процеси на африканському континенті: спроби регіональної взаємодії	55
<i>Косенко Ю.А.</i> Становлення незалежних африканських держав та перспективи їхнього подальшого розвитку.....	60
<i>Тимчишин О.В.</i> Намібія: успіхи та проблеми у контексті загального розвитку країни після здобуття незалежності.....	65

РОЗДІЛ III

УКРАЇНА – КРАЇНИ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН

<i>Оганов А.Т.</i> Стан та перспективи співробітництва України з країнами африканського континенту.....	72
<i>Диалло И.С.</i> Африка в контексте прошлого, настоящего и будущего: перспективы экономических отношений с Украиной.....	74
<i>Крамар О.С.</i> Субсахарська Африка в ХХІ столітті. Нові ринки для українського експорту.....	78
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	83

ПЕРЕДМОВА

Насамперед необхідно відзначити, якими новими тенденціями світового розвитку та оригінальними науковими ідеями керувались ініціатори та організатори міжнародної конференції «Глобальні трансформаційні процеси у країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України», що була уперше проведена у такому форматі за багато років існування Відділу історії країн Азії та Африки.

По-перше, ми виходили з того, що однією з головних особливостей сучасних тенденцій світового розвитку є перетворення регіону Субсахарської Африки на одного з найперспективніших суб'єктів історичного процесу та світової політики, який демонструє швидкі темпи економічного зростання і все більше впливає на міжнародні процеси.

У багатьох дослідженнях, що останнім часом активно здійснюються провідними міжнародними науково-дослідними центрами, у тому числі в одній із останніх монографій французького Інституту дослідження розвитку, справедливо зазначається, що Африка південніше Сахари дедалі більше перетворюється на *«регіон майбутнього»*. Від «задвірків» колоніальної Європи вона має всі шанси перетворитись в наш час на одного із членів так званої Тріади, що зароджується, а саме: *Китай-Індія-Африка*.

Попереднє сприйняття Африки як континенту голоду, злиденності і хвороб дедалі більше змінюється під впливом позитивних тенденцій та прогресу. Сюди необхідно віднести: зростання населення (тобто дешевої робочої сили та потенційних споживачів) із 180 млн у 1950 р. до 2 млрд у 2050 р.; прогресуючу урбанізацію (в наш час існує 42 міста з населенням більше 1 млн, а до 2025 р. таких міст буде майже 80); поліпшення ділового клімату, зменшення кількості конфліктів; зростання інвестицій; збільшення чисельності середнього класу (більше 100 млн).

Сьогодні за вплив на Субсахарську Африку точаться напружена конкуренція та боротьба між найбільшими потугами світу (США, Євросоюз, Китай, Індія, Росія). Фактично, у цьому змаганні за вплив на Африканський континент складається майбутній формат геостратегічної структури світу середини та другої половини XXI століття.

По-друге, у зв'язку з тими колосальними викликами, які постали сьогодні перед Україною, значно зростає важливість не просто подальшого *поглиблення* співробітництва із країнами Субсахарської Африки, але і його *якісного оновлення* у відповідності із тими завданнями, що вирішує сьогодні Українська держава, а також із потенціалом та можливостями як самого регіону Субсахарської Африки, так і України. Протягом останніх двох років співробітництво України із країнами Субсахарської Африки помітно активізувалось. Цьому сприяло те, що більшість африканських країн підтримали нашу державу у боротьбі за територіальну цілісність.

Однак, слід зазначити, що й донині відсутня *обґрунтована та детально розроблена стратегія* розвитку українсько-африканського співробітництва на перспективу. Такі найважливіші документи стратегічного характеру, як Стратегія національної безпеки України, Закон України «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики», Воєнна доктрина України, Стратегія «Україна – 2020», проект енергетичної стратегії до 2035 р. не містять жодних згадок щодо країн Африки в цілому, не кажучи вже про такий її важливий регіон, як Субсахарська Африка, до якого відноситься 45 із 54 африканських країн. Тобто, на стратегічному рівні в Україні досі немає розуміння, що Субсахарська Африка вже перетворилась фактично на одного із впливових суб'єктів світової політики й наздоганяє тут провідні країни Азії та інші регіони. Цей суб'єкт міжнародних відносин має свої стратегічні інтереси, відмінності, що потребують врахування при розробці зовнішньополітичного курсу нашої держави. Мабуть, єдиним винятком є те, що на організаційному рівні у структурі МЗС України нині функціонує відділ Підсахарської Африки у складі Департаменту країн Близького Сходу та Африки.

Отже, завдання допомоги керівництву України в осмисленні того, що Субсахарська Африка (або Підсахарська Африка) є повноцінним суб'єктом світової економіки і політики, стоїть сьогодні на порядку денному для української наукової спільноти, і в тому числі, для науковців нашого Інституту. Сподіваємось, що представлені матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої дослідженню проблем Субсахарської Африки, відіграватимуть свою позитивну роль у вирішенні цього питання.

По-третє, ми вбачаємо роль аналогічних конференцій і наших наукових досліджень з проблем Субсахарської Африки у тому, щоб надати серйозний поштовх *вітчизняній африканістиці*, яка сьогодні, фактично, занепадає. Сподіваємось на залучення нової перспективної молоді, нової генерації науковців, що дозволить корінним чином змінити нинішню ситуацію.

Швед В.О., к.і.н., доц.,
зав. відділу історії країн Азії та Африки
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

РОЗДІЛ I

ВІДНОСИНИ ТА СПІВПРАЦЯ КРАЇН СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ З ПРОВІДНИМИ ЦЕНТРАМИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

УДК 327(73+66/67)

Городня Н. Д.

ПОЛІТИКА США У СУБСАХАРСЬКІЙ АФРИЦІ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Б. ОБАМИ

Субсахарська Африка донедавна залишалася на периферії зовнішньої політики США, особливо після закінчення «холодної війни», розпаду соціалістичного табору і краху СРСР. Проте за президентства Б. Обами роль цього регіону в політиці США суттєво зросла.

Так, з січня 2009 р. до літа 2016 р. президент Б. Обама здійснив чотири візити до Субсахарської Африки, під час яких він відвідав Гану (2009), Сенегал, Танзанію (2013), Кенію і Ефіопію (2015). В Ефіопії він першим з американських президентів виступив у штаб-квартирі Африканського Союзу. У 2012 р. була оприлюднена Стратегія США щодо Субсахарської Африки [11]. У серпні 2014 р. у Вашингтоні відбувся перший саміт США – Африка за участю перших осіб 51 африканської держави. Під час цього саміту було проведено перший бізнес-форум США – Африка. У серпні 2015 р. Габон і США спільно приймали Форум з торгівлі й економічного співробітництва США і держав Субсахарської Африки. Акцент на Африці у Стратегії національної безпеки США 2015 р. є однією з основних відмінностей від попередніх документів. Один з його розділів під назвою «Інвестування у майбутнє Африки» повністю присвячений цьому континенту, який, як зазначається, має для Америки зростаюче стратегічне значення [6, 26 – 27].

Посилення уваги США до країн Субсахарської Африки обумовлене трьома основними причинами. По-перше, суттєвими трансформаціями, що відбулися на континенті з початку ХХІ ст., результатом яких стало динамічне економічне зростання окремих африканських держав. Політичні аналітики часто вживають термін «Африка, що розвивається» (emerging Africa), чим визнають суттєві зміни, які вже відбулися і продовжують відбуватися, що створюють нові економічні можливості в Африці для усього світу. Так, у 2014 р. шість з десяти держав світу, що зростали найшвидше, були країнами Субсахарської Африки. За прогнозами МВФ, у наступному десятилітті високі темпи їхнього економічного зростання (близько 6% на рік) збережуться, а середні темпи зростання у цьому регіоні перевищать усі інші [10].

Важливо те, що економічне зростання африканських держав супроводжується покращенням рівня життя населення, збільшенням

чисельності середнього класу, тобто споживачів, яким американські експортери можуть продавати свої товари і послуги. За даними Африканського банку розвитку, за період з 2000 до 2010 рр. чисельність середнього класу в Африці зросла на 60% [4].

Важливим двигуном економічного розвитку Субсахарської Африки є прямі іноземні інвестиції (ПІІ) у використання природних ресурсів, передусім енергетичних. Проте економічне зростання окремих африканських країн залежать не лише від видобутку сировини і високих цін на неї, але також від розвитку інших галузей, таких як переробка сільськогосподарської продукції, виробництво одягу, розвиток мобільного зв'язку тощо. Суттєві зміни відбулися також в системі управління багатьох країн, у результаті чого покращилися умови ведення в них бізнесу. Важливою стратегією, що сприяє зростанню африканських держав, є регіональна інтеграція, яка створює більші ринки і зменшує вартість витрат на ділові операції, що приваблює іноземних інвесторів.

Другим важливим чинником зростання уваги США до Африки є активізація інших держав та посилення конкуренції між ними за економічні можливості, а врешті, й політичний вплив на цьому континенті. У зв'язку з цим з'явився термін «нова бійка за Африку» (Scramble for Africa) за аналогією з конкуренцією між великими державами в Африці у кінці XIX – на початку XX ст., але без імперіалістичного компоненту, характерного для того періоду.

Лідерство у розвитку економічних зв'язків з державами Африки належить Китаю. Між 2002 і 2011 рр. імпорт Китаю з Африки зріс на 700%. У 2009 р. він став основним торговельним партнером африканських держав, випередивши США. Китай підписав значно більше, ніж США, двосторонніх договорів з африканськими країнами, спрямованих на сприяння іноземним інвестиціям, а також має у цих країнах значно більше торговельних аташе тощо [4]. Крім Китаю, іншими найбільш важливими гравцями в Африці є Бразилія, Індія і Росія. Активно проникають на континент також Іран і Туреччина.

В Америці визнають, що економічні відносини з цими державами надають африканським країнам кращі можливості для розвитку торгівлі, виробництва і людських ресурсів, сприяють їхньому прогресу. Водночас Вашингтон стурбований посиленням їхнього політичного впливу, включаючи вплив на моделі розвитку країн Африки. США акцентують на важливості демократії як системи управління і боротьби з корупцією, засуджують інвестування в держави, влада яких грубо порушує права людини, обстоюють необхідність «відповідального інвестування», що захищає права робітників і навколишнє середовище, включаючи різні форми дикого життя. У цьому контексті США критикують економічну політику Китаю в Африці. Така критика прозвучала у виступі президента Б. Обама у штаб-квартирі Африканського Союзу в червні 2015 р. [8].

По-третє, важливий вплив на політику США в Африці мають нові зовнішньополітичні концепції, запропоновані першою адміністрацією Б. Обама, включаючи акцент на економічній дипломатії, сприянні розвитку та

партнерству з різними країнами світу для спільного вирішення загроз, що мають транснаціональний характер. Згідно зі Стратегією національної безпеки США 2010 р., відбудова економіки США тісно пов'язана зі збалансуванням глобального попиту та прискоренням інвестицій у розвиток, які можуть вирівняти нерівномірність світового розвитку і розширити ринки. Як зазначається, створення економічних можливостей означає сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються. Це допоможе їм робити більший внесок в міжнародну економічну систему, створить більше споживачів і водночас – більше можливостей для американського бізнесу [5, 33 – 34].

Згідно зі Стратегією США щодо Субсахарської Африки (2012 р.), основними інтересами США у цьому регіоні є: забезпечення безпеки США, їхніх громадян, союзників і партнерів; допомога демократичним державам, щоб вони були економічно життєздатними і сильними партнерами США на світовій арені; розширення можливостей для американської торгівлі й інвестицій; попередження конфліктів і масових злочинів; сприяння стійкому економічному зростанню і зменшення бідності. Стратегія визначає чотири основні напрямки політики, критично важливі для майбутнього Африки – зміцнення демократичних інституцій, підтримка економічного зростання і розвитку країн Африки, у тому числі через торгівлю й інвестиції, поліпшення безпеки, сприяння можливостям і розвитку [11, 1 – 2].

Починаючи з 2009 р., США запропонували країнам, що розвиваються, включаючи африканські, численні ініціативи у сфері розвитку та програми, спрямовані на їхню реалізацію. Однією з ключових складових нової концепції «розвитку» є підтримка Америкою малого бізнесу та розвиток можливостей місцевих громад у сфері підприємництва [13].

Частина програм у сфері розвитку розроблена спеціально для Субсахарської Африки. Найбільш важливі з них – масштабна програма забезпечення регіону електроенергією (Power Africa), включаючи розвиток «зеленої» енергетики [1]; ініціатива розвитку молодих лідерів Африки (Young African Leaders Initiative) [7] та Програма сприяння зростанню і можливостям в Африці (The African Growth and Opportunity Act, AGOA) [10]. Остання програма, що існує з 2000 р., у 2015 р. була продовжена на 10 років. Вона дозволяє безмитну і не обмежену квотами торгівлю (майже 98% усього експорту африканських країн-учасниць до США), що створює необхідне підґрунтя для розвитку взаємної торгівлі та інвестицій США у регіон.

Загалом, у сфері іноземної допомоги США запропонували країнам Субсахарської Африки нову модель, яка передбачає заміну відносин «донор-клієнт» більш рівноправним економічним партнерством між урядами і приватними секторами двох сторін. Нові підходи включають перехід від допомоги до інвестицій в місцеві/національні/субрегіональні проекти, спрямовані на стимулювання внутрішніх ресурсів держав-партнерів, та сконцентрованість на стійких довготривалих стратегіях (на противагу короткотерміновим планам). Один з важливих напрямів «дипломатії розвитку» – зміцнення політичної волі урядів країн, що розвиваються, до

реформ, прозорості і гарного економічного менеджменту для забезпечення стійкого розвитку.

Найбільшою проблемою реалізації політики США в Субсахарській Африці є неоднорідність цього величезного регіону, до якого входять 49 країн з населенням близько 1 млрд людей. Так, у Вашингтоні його умовно поділяють на три субрегіони – Сахель, район Великих озер і решта континенту, у яких політика США має різні пріоритети. Поєднати економічні, безпекові й гуманітарні цілі у цих різних субрегіонах складно через значні відмінності між ними. Лише у третьому субрегіоні, що є найбільш стабільним і демонструє економічний прогрес, США здійснюють економічну дипломатію, сприяють розвитку демократії і гарного управління.

У субрегіоні Сахель – від Мавританії до Судану – розташовані держави з найслабшим державним контролем і найбільшими економіками. Вони представляють загрозу для національної безпеки США як «тихі гавані» для терористів. Діяльність радикального ісламістського угруповання «Боко Харам» в Нігерії не лише підриває економічні можливості у цій найбільшій за населенням країні Африки, але й поширюється на сусідні держави. У зв'язку з цим США продовжують розглядати цей субрегіон переважно в контексті політики у сфері безпеки. За президентства Б. Обама вони розширили військове співробітництво з урядами держав субрегіону Сахель і позитивно поставилися до відновлення тут військово-політичної ролі Франції. Сприяння економічному зростанню і демократичному управлінню відіграють тут другорядну роль, хоча деякі держави цього субрегіону та на південь від нього є країнами, які досить успішно розвиваються економічно [12].

У субрегіоні Великих озер США здійснюють переважно гуманітарну політику. Вони не змогли досягти суттєвого прогресу у припиненні військових конфліктів у Демократичній Республіці Конго, Центральноафриканській Республіці, та інших державах, але роблять найбільший внесок у миротворчі операції у цьому субрегіоні. Основний підхід США полягає у підтримці африканських військових, які служать у миротворчих силах Африканського союзу і ООН в Африці, шляхом їх тренування, фінансування, спорядження [2].

Загалом, у США залишається невпевненість у майбутній траєкторії розвитку країн Субсахарської Африки [3]. Хоча видається логічним обмежитися співробітництвом з успішними африканськими державами, у Стратегії національної безпеки США 2015 р. визнається, що політика ігнорування слабких проблемних держав не буде успішною, оскільки війни і тривалі кризи у них можуть мати транскордонний ефект. Країни, на території яких продовжуються війни чи діють терористичні організації, загрожують як успішним країнам континенту, так і національній безпеці США [6, 26 – 27].

Оцінюючи політику адміністрацій Б. Обама у Субсахарській Африці, американські дослідники як консервативного, так і ліберального напрямів, погоджуються, що вони заявили набагато більше, ніж зробили, програма США є недостатньо амбіційною, а її реалізація надто повільною. Крім того, вважають вони, існує асиметрія між бажаними цілями і обмеженими інтересами Америки у цьому регіоні. Висловлюється думка, що наступний

президент США, ким би він не був, буде змушений прийняти більше рішень щодо Африки, ніж Б. Обама [9; 12].

Таким чином, за президентства Б. Обама відбулося помітне посилення уваги до Субсахарської Африки у зовнішній політиці США, що обумовлено швидким економічним зростанням авангардних країн регіону, посиленням конкуренції за економічні можливості в Африці та новими зовнішньополітичними концепціями США. Проте в Америці визнають, що ситуація у Субсахарській Африці характеризується не лише економічними можливостями. На значній частині регіону вона залишається складною через існування слабких держав, діяльність терористичних угруповань, тривалі збройні конфлікти і гуманітарні кризи. Величезні розміри і неоднорідність «чорної Африки», та невизначеність траєкторії майбутнього розвитку регіональних держав обумовлюють різні пріоритети у політиці США у різних субрегіонах Субсахарської Африки, що суттєво ускладнює її реалізацію.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. FACT SHEET: Power Africa. June 30, 2013 [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/30/fact-sheet-power-africa>
2. FACT SHEET: U.S. Support for Peacekeeping in Africa. August 06, 2014 [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/08/06/fact-sheet-us-support-peacekeeping-africa>
3. Kerry, John. Africa Is on the Rise, and We Need to Help Make Sure It Continues // The Washington Post. May 2, 2014 [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2014/05/225572.htm>
4. Kimenyi, Mwangi S. Economic Statecraft: Increasing American Jobs through Greater U.S.-Africa Trade and Investment. Testimony. July 25, 2012 [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/testimony/2012/07/25-us-africa-trade-investment-kimenyi>
5. National Security Strategy. The White House, May 2010. – Washington D.C., 2010. – 52 p. [Electronic Resource]. – Access mode: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
6. National Security Strategy. The White House, February 2015. – Washington D.C., 2015. – 29 p. [Electronic Resource]. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf
7. President's Young African Leaders Initiative [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/p/af/rt/pyali/index.htm>
8. Remarks by President Obama to the People of Africa. Mandela Hall African Union Headquarters Addis Ababa, Ethiopia. July 28, 2015 [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/07/28/remarks-president-obama-people-africa>
9. Rubin, Michael. 5 Questions Every Presidential Candidate Should Answer on Africa. July 23, 2015 / *AEIdeas* [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.aei.org/publication/5-questions-every-presidential-candidate-should-answer-africa-edition/>
10. Thomas-Greenfield, Linda. AGOA 2015: Moving to Sustainable U.S.-Africa Trade and Investment Partnership. August 26, 2015 [Electronic Resource]. – Access mode:

<https://blogs.state.gov/stories/2015/08/26/agoa-2015-moving-sustainable-us-africa-trade-and-investment-partnership>

11. U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/p/af/index.htm> 12. Van de Walle, Nicolas. Obama and Africa Lots of Hope, Not Much Change [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/obama-and-africa>

13. Городня Н.Д. Економічна дипломатія адміністрації Барака Обами: східноазійський напрям // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112, част.1 – С.188-197.

*Учасники і почесні гості конференції
перед відкриттям Пленарного засідання
16 червня 2016 р.*

ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЄС ТА КРАЇНАМИ АФРИКИ

У своїй зовнішній діяльності Європейський Союз широко використовує такий інструментальний механізм, як укладення стратегічних партнерств з провідними державами та багатосторонніми об'єднаннями. Укладення стратегічних партнерств було передбачено в «Європейській стратегії безпеки», ухваленій 2003 р. Серед завдань та орієнтирів у цьому документі згадувалися стратегічні партнерства ЄС з США і Росією й передбачалося застосування таких форматів взаємодії з Японією, Китаєм, Канадою, Індією та іншими країнами та інтеграційними об'єднаннями, які поділяють цілі та цінності ЄС й готові діяти в їх підтримку.

Спочатку декларування відносин стратегічного партнерства вказувало на певну модернізацію відносин з окремими важливими країнами, які раніше ґрунтувалися на угодах про співробітництво, укладених між ними та Європейським співтовариством. У доповіді про виконання «Європейської стратегії безпеки» (2008 р.) в якості стратегічних партнерів ЄС було згадано Бразилію і Південно-Африканську Республіку, а також відзначалася важливість розбудови міжрегіональних відносин ЄС з країнами Латинської Америки, Африки, АСЕАН, СААРК і Центральної Азії.

В останніх документах ЄС в якості стратегічних партнерів згадуються 10 країн (Бразилія, Канада, Китай, Індія, Мексика, Японія, Республіка Корея, Росія, ПАР і США), а також Африканський Союз, Спільнота держав Латинської Америки і Карибського басейну (CELAC), і НАТО. Інституціональні форми відносин між ЄС та Росією були призупинені навесні 2014 р.

Відносини з країнами Африки традиційно перебувають у сфері постійної уваги ЄС та посідають вагоме місце в його зовнішній діяльності. Окремі країни ЄС, насамперед Франція та Велика Британія, зберігають власну інфраструктуру двосторонніх відносин з більшістю колишніх колоній. Однак поряд із двосторонніми форматами стосунків, багатосторонній діалог між ЄС та країнами Африки вважається одним із провідних напрямів спільної зовнішньої політики ЄС як міжнародного суб'єкта. На сучасному етапі основним організаційним форматом відносин виступає багатосторонній міжінституційний діалог ЄС з країнами Африканського Союзу (АС).

У процесі реалізації зовнішньої політики ЄС, в організаційному відношенні держави Африки поділяються на два макрорегіони – Субсахарський та Південно-Середземноморський. При цьому країнам Середземномор'я приділяється порівняно більша увага. Оскільки вони вважаються сусідами ЄС, на країни Південного Середземномор'я

поширюються програми Європейської політики сусідства, що має окремий бюджет.

Європейські інституції підтримують з країнами Африканського континенту режим діалогу в декількох форматах, які включають: 1) стосунки в межах Партнерської угоди між країнами Африки, Карибського басейну та Тихого океану (АКТ) та Європейським Співтовариством і його членами (Угода Котону, укладена з терміном дії до 2020 р.); 2) міжконтинентальний багатосторонній діалог в формі партнерства між ЄС та АС, яке позначається як стратегічне; 3) в межах Угоди про розвиток і співробітництво між Південно-Африканською Республікою та Європейським Співтовариством і його членами.

З 2000 р. ЄС розпочав практику проведення спільних з державами Африки самітів, які з 2007 р. проводяться на регулярній основі. ЄС визнає Африканський Союз в якості «природного контрагента» з континентальних питань і важливого інституційного партнера. Визнання інституційної ролі АС має сприяти виконанню спільної стратегії ЄС в відносинах з країнами Африки. Керівні установи ЄС очікують на виконання АС координуючих функцій у реалізації спільних програм, включаючи виділення та використання коштів. Для забезпечення прямих контактів ЄС відкрив своє представництво при штаб-квартирі АС в Аддис-Абебі та висловив згоду «підтримувати зміцнення інституційної спроможності АС, взаємодіяти з ЄС та іншими міжнародними партнерами» [1, 22].

У відносинах з країнами, що розвиваються, європейські керівні установи використовують різні політичні інструменти. Угода Котону (2000 р.), що поширюється на 79 країн групи АКТ – Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону, вважається найзагальнішим форматом. До нього прив'язується бюджет Європейського фонду розвитку (European Development Fund, EDF), який формується окремо від спільного бюджету ЄС і розраховується на 7 років. Водночас європейські інституції формують і затверджують спеціальні регіональні стратегії. Щодо Африки роль регіонального політичного інструменту відіграє підписана в Лісабоні у грудні 2007 р. «Спільна стратегія Африка – ЄС» (JAES), яка поширюється на 54 африканські держави-члени АС.

Цілі «Спільної стратегії Африка – ЄС» тлумачать завдання стосунків ширше, аніж співробітництво в цілях сприяння розвитку. У документі стверджується, що міжконтинентальне партнерство «базуватиметься на Євро-Африканському консенсусі щодо цінностей, спільних інтересів і спільних стратегічних цілей. Це партнерство має прагнути до подолання розриву в рівнях розвитку між Африкою та Європою через зміцнення економічного співробітництва і сприяння сталому розвитку на обох континентах, що живуть пліч-о-пліч в умовах миру, безпеки, процвітання, солідарності і людської гідності» [1, 2].

В якості основних інструментів партнерства мають застосовуватися «посилений політичний діалог, спільне управління і спільна відповідальність». Вони мають забезпечувати двостороннє співробітництво, співпрацю в

вирішенні глобальних питань, розподіл навантаження (витрат), взаємну підзвітність, солідарність і взаємну довіру, рівність і справедливість, загальну безпеку і безпеку людини, повагу до міжнародного права і угод, гендерну рівність і недискримінацію і, не в останню чергу, орієнтуватися на довгостроковий підхід [1, 2].

У спільних документах ЄС – АС декларовано наміри активізувати відносини в таких сферах, як розвиток торгівлі, регулювання глобальних проблем включаючи міграції та зміни клімату, сприяння винайденню країнами Африки «трансрегіональних і континентальних відповідей» на важливі проблеми і завдання сьогодення. До найважливіших тем двостороннього діалогу належить забезпечення миру і безпеки. Окрім цього спостерігається зростання уваги до соціально-економічних аспектів, включаючи створення в країнах Африки робочих місць у легальному секторі економіки та розвиток партнерства, орієнтованого на інтереси людей, включаючи забезпечення ширшої участі в ньому африканських і європейських громадян.

«Спільна стратегія Африка – ЄС» окреслює чотири стратегічні пріоритети, що розкривають цілі партнерських відносин. До них належать:

а) «Мир і безпека» (визначає в якості орієнтиру зміцнення архітектури миру і безпеки Африканського континенту). З метою підтримки цього напрямку з 2004 р. ЄС асигнував до Африканського фонду миру понад €1,1 млрд. Зазначений фонд надає фінансове забезпечення різним операціям з підтримання миру в Африці, в тому числі місії Африканського Союзу в Сомалі (AMISOM) і Міжнародній місії з підтримки в Малі (AFISMA), розгорнутій у першій половині 2013 р. [1, 5–7].

б) «Демократичне врядування та права людини». Діалог з цих питань розпочався в 2008 р. у межах окремої «платформи». Станом на початок 2014 р. між ЄС і АС було проведено 10 раундів діалогу з питань по правах людини (стосується питань миру і безпеки, становища жінок і дітей у конфліктах, спостереження за виборами, застосування смертної кари, прав мігрантів, прав бізнесу, прав людини та боротьби з безкарністю) [1, 8–10].

в) «Торгівля та регіональна інтеграція». Цей напрямок стосується діалогу між ЄС і АС з питань регіональної економічної інтеграції. У межах цього напрямку ЄС надає допомогу через власний Трастовий фонд із розбудови інфраструктури Африки, що надається в формі грантів і кредитів [1, 10–12].

г) «Основні цілі розвитку» передбачають вирішення регіональних завдань розвитку, сформульованих для африканських країн у межах самітів і конференцій з виконання Декларації тисячоліття ООН («Цілі розвитку тисячоліття»). Вони стосуються скорочення бідності, забезпечення населення чистою питною водою, збільшення тривалості життя тощо. Проте, попри певні успіхи, передбачені цілі та завдання не були виконані до терміну їх перегляду в 2015 – 2016 рр. [1, 11–21].

До напрямку «Основні цілі розвитку» віднесено більшість економічних питань (окрім торгівлі та інтеграції) та всі питання соціально-економічного та гуманітарного характеру. До цього переліку включено низку тематичних блоків, таких як співпраця в сфері сприяння розвитку, людський потенціал і

соціальний розвиток, гендерна рівність, екологічна стійкість і зміни клімату, міграції та розвиток, сільське господарство і продовольча безпека, інфраструктура, водопостачання і каналізація, енергетика, розвиток суспільства, заснованого на знаннях, культурне співробітництво та розвиток зв'язків.

Питанням використання енергії в стратегії присвячено окремий підрозділ («Енергія»). У ньому передбачено покращення доступу до послуг з надання надійної, безпечної, доступної та сталої енергії для споживачів на обох континентах. У 2010 р. перша зустріч високого рівня з цього приводу визначила політичні цілі на період до 2020 р., у тому числі забезпечення сучасною стійкою енергетикою 100 мільйонів споживачів в африканських країнах.

У співпраці в питаннях зміни клімату і довкілля передбачено будувати відносини на підставі спільного порядку денного щодо зміни клімату та проблем опустелювання та надавати політичну підтримку ініціативам з підтримки екологічної політики в Африці.

Провідне значення в відносинах між ЄС та АС посідає напрям «Міграція, мобільність та зайнятість». Європейські виконавчі структури погодилися надавати підтримку Африканському інституту переказів коштів (African Institute for Remittances), який має сприяти африканським державним і недержавним суб'єктам у більш ефективному використанні грошових переказів як важливого засобу сприяння розвитку. Цей вид партнерства також передбачає підтримку «програми Н'єрере», яка сприяє розвитку людських ресурсів Африки шляхом забезпечення академічної мобільності.

У напрямі «Наука, інформаційне суспільство і простір» передбачено включення питань науки, технологій та інновацій до політичного діалогу між ЄС та країнами Африки. Перші заходи в цьому напрямі відбулися в 2011 р. ЄС розпочав підтримку Програми дослідницьких грантів Африканського Союзу та надав африканським дослідникам доступ до сьомої Рамкової програми ЄС з наукових досліджень (FP7).

У питаннях людського і соціального розвитку сторони зобов'язалися приділяти увагу проблемам зайнятості, зокрема, соціального захисту, нестачі робочих місць і сприянню забезпеченню гідних умов праці в Африці, а також віддавати пріоритет створенню продуктивних робочих місць у формальному (легальному) секторі економіки, поліпшенню умов життя бідних і діяти в згідно цілей ООН щодо забезпечення гідних умов праці (UN decent work agenda) та інтеграції неформальної (нелегальної) економіки в формальну. Африка та ЄС мають наміри розробляти «технологію зайнятості» та пристосовувати інфраструктуру для створення робочих місць для африканців, як кваліфікованих і некваліфікованих. Обіцяно сприяння інвестиціям у розвиток приватного сектора, враховуючи, зокрема, зайнятість молоді та жінок у секторі послуг [1, 14].

Африка та ЄС визнають необхідність покращити спілкування на рівні інституцій, неурядових організацій та громадян, більш ефективно просувати соціальні і культурні цінності європейських і африканських народів. У зв'язку

з цим, АС та ЄС висловили намір сприяти більш адекватним уявленням один про одного, подоланню негативних стереотипів, ксенофобії і расизму. Цьому має прислужитися розширення обмінів і контактів недержавних суб'єктів, у тому числі профспілок, професійних асоціацій, суб'єктів приватного сектору, засобів масової інформації, шкіл, університетів, науково-дослідних та культурних установ, а також спортивних клубів та асоціацій, у тому числі в формі партнерської взаємодії між організаціями громадянського суспільства [1, 20–21].

Загальне регулювання та координація партнерських відносин за основними тематичними напрямками здійснюються за допомогою трирічних планів дій, які затверджуються з 2008 р., а також через ухвалення спільних рішень на зустрічах на найвищому рівні та щорічних спільних засіданнях Європейської Комісії та Комісії Африканського Союзу.

За даними ОЕСР, більше половини обсягу міжнародної допомоги ЄС скеровано на країни Африки. Основний обсяг коштів на потреби розвитку надається через Європейський фонд розвитку, прив'язаний до Угоди Котону з країнами АКТ. 10-й бюджет фонду (2008 – 2013 рр.), який формується окремо від спільного бюджету ЄС, становив 22,7 млрд євро. У червні 2013 р. спільна Рада міністрів АКТ – ЄС узгодила пакет фінансування на 2014 – 2020 рр. в обсязі 31,5 млрд євро. З них на 11-й бюджет Європейського фонду розвитку припадає 29,1 млрд євро. Він включає 24,3 млрд на національні та регіональні програми, 3,6 млрд на програми співробітництва між країнами АКТ, і 1,1 млрд на проекти Європейського інвестиційного банку [2].

У грудні 2011 р. було ухвалено рішення про започаткування в рамках механізму «Інструмент співробітництва в цілях розвитку» (Development Cooperation Instrument, DCI) спеціальної Панафриканської програми (PANAF) з метою додаткового фінансування заходів «Спільної стратегії Африка – ЄС». Практична реалізація цієї програми з бюджетом 845 млн євро на 2014 – 2020 рр. розпочалася з 1 січня 2014 р. На відміну від Європейського фонду розвитку (European Development Fund, EDF), фінансування «Інструменту співробітництва в цілях розвитку» здійснюється з регулярного семирічного бюджету ЄС. До програм, які передбачають фінансування проектів у країнах Африки, належать також «Інструмент Європейського Сусідства для Північної Африки», деякі тематичні програми «Інструменту співробітництва в цілях розвитку» та «Європейського інструменту демократії та прав людини» (EIDHR).

У 2004 р. при Єврокомісії було створено «Фонд миру для Африки» (African Peace Facility), який є головним донором бюджету миротворчих операцій АС, що на 90% фінансується з зовнішніх джерел. ЄС підтримує Африканські сили постійної готовності та сприяє вдосконаленню їх підготовки. Французькі та африканські підрозділи виконують миротворчі функції в Малі та Центральнафриканській Республіці.

Четвертий саміт ЄС – Африка (Брюссель, 2 – 3 квітня 2014 р.), ухвалив Декларацію глав держав та урядів – політичний документ, що супроводжує «дорожню карту» на 2014 – 2017 рр. «Дорожня карта» окреслює п'ять

пріоритетних напрямків багатосторонніх відносин. Їх перелік включає наступні рубрики: мир і безпека; демократія, належне управління та права людини; розвиток людського потенціалу; сталий та інклюзивний розвиток, зростання та континентальна інтеграція; глобальні і виникаючі питання.

На додаток до спільної політичної декларації саміт ухвалив окрему декларацію з питань міграції і мобільності, в якій вміщено деталізований план дій по боротьбі з нелегальною міграцією та торгівлею людьми. Серед основних завдань у декларації згадувалися наміри підвищити рівень міжнародного захисту мігрантів, краще організувати шляхи легальної міграції, а також посилити увагу до взаємозв'язку між міграцією та розвитком [3]. У контексті міграційної кризи в ЄС у 2014 – 2015 рр. саме цей аспект набув провідного значення у відносинах ЄС з африканськими країнами.

У зовнішній політиці ЄС міграційна проблематика вважається пріоритетною проблемою насамперед у відносинах з країнами Північної Африки, а також Туреччиною. Країни Північної Африки виступають і як джерела, і як один з головних маршрутів транзиту нелегальних мігрантів та біженців. Натомість Туреччина розглядається як головна транзитна країна для балканського маршруту нелегальної імміграції до країн ЄС. Проте серед нелегальних та економічних мігрантів до ЄС значну частку становлять і вихідці з країн Субсахарської Африки.

Своїм головним завданням у сфері регулювання міграцій керівні установи ЄС вважають протидію проникнення нелегальних («стихійних») мігрантів та відвернення масових міграційних хвиль, спричинених соціальними проблемами, стихійними лихами та збройними конфліктами. Регулювання міграцій та припинення масового витоку мігрантів пов'язуються з наданням африканським країнам зовнішньої допомоги, однак на загал результати зусиль Європейської Комісії та Європейської служби зовнішньої діяльності в цьому напрямі виглядають вочевидь невдалими.

В економічних відносинах з країнами Субсахарської Африки Європейська Комісія орієнтується на підписання нових угод про економічне партнерство. Підставою для переговорів вважається Котонуська угода між ЄС і 79 країнами АКТ. Вона передбачає поетапний процес переходу до нового торговельного режиму з метою формування системи, що базується на принципах взаємності, а не на односторонніх торговельних преференціях, оскільки такі преференції суперечать нормам СОТ.

Переговори з нових угод про економічне партнерство вже завершені з країнами Економічного співтовариства західноафриканських держав (ЕКОВАС) та чотирма країнами Південноафриканського співтовариства розвитку (SADC). Підписання угоди між ЄС та Ботсваною, Лесото, Свазілендом та Мозамбіком відбулося 10 червня 2016 р. З частиною африканських країн укладено тимчасові економічні угоди [4].

Найбільш успішними вважаються відносини ЄС із ПАР, Нігерією, Кот-д'Івуаром, Камеруном, Марокко та Тунісом. Південна Африка (член SADC) уклала з ЄС окрему Угоду про торгівлю, розвиток і співробітництво (1999 р.),

в ході виконання якої ЄС і ПАР скасували відповідно 95% і 85% відсотків митних тарифів.

Сучасні тенденції в відносинах з країнами Африки виявляють низку суттєвих особливостей та суперечностей:

- ЄС визнає АС в якості провідного партнера у міжконтинентальному діалозі з принципових питань, які включають політичний діалог, сприяння розвитку, демократичний транзит, контроль міграцій та підтримання миру і безпеки. За сферою охоплення проблем і кількістю діалогових форматів двостороннє стратегічне партнерство не має аналогів у світовій практиці.

- У торговельних відносинах з країнами Африки ЄС ініціює укладення угод про економічне партнерство з субрегіональними об'єднаннями африканських країн, сформованими за географічним принципом та схожістю інтересів. Зазначені угоди мають будуватися на врахуванні принципів СОТ, хоча для 49 найбільш бідніших африканських країн ЄС все ж зберігає низку преференцій у вигляді безквотного і безмитного доступу їх продукції на європейський ринок.

- ЄС залишається головним зовнішнім спонсором країн Африки, фінансуючи програми сприяння розвитку та намагаючись впливати на хід їхнього суспільно-економічного розвитку. Проте спроби пов'язати надання економічної допомоги з контролем міграцій суттєвих позитивних результатів допоки не забезпечили, оскільки більшість урядів африканських країн неспроможні ані забезпечити швидке зростання рівня життя населення, ані запобігти витоку мігрантів основними шляхами транзиту до країн ЄС.

- За номінальним переліком форм політичної координації Африканський Союз суттєво перевершив інші регіональні угруповання політико-економічного характеру, включаючи АСЕАН, Лігу арабських держав, МЕРКОСУР, Організацію американських держав, Асоціацію регіонального співробітництва Південної Азії. Втім, за винятком миротворчих операцій, які дозволяють перешкоджати поширенню конфліктів, у багатьох напрямках ефективність діяльності АС залишається незначною, що обмежує перспективи ефективної співпраці з ЄС.

- Розбіжності в економічних інтересах зовнішніх гравців, включаючи США, країни ЄС та Китай призводять до конкуренції політичних впливів, що позначається на загостренні політичної боротьби та подекуди насильницькій зміні влади в окремих країнах.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. A Joint Africa-EU Strategy (Lisbon, 9 December 2007) / Council of the European Union. 16344/07 (Presse 291). – 82 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/97496.pdf

2. Ramet V. Africa. 09/2016 / Fact Sheets on the European Union. [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.6.5.html

3. EU-Africa Declaration on migration and mobility / Fourth EU-Africa Summit. 2-3 April 2014, Brussels. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2014/04/pdf/fourth-eu-africa-summit-eu-africa-declaration-on-migration-and-mobility/>

4. Bierbrauer E. Trade regimes applicable to developing countries. 06/2016 / Fact Sheets on the European Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.2.3.html

*Вступна промова Шведа В.О.,
к.і.н., доц., завідувача відділу історії країн Азії та Африки
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
на відкритті конференції*

НОВА МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА КИТАЮ ТА КРАЇН АФРИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У травні 2014 р. відбувся знаменний візит прем'єра Держради КНР до Африки, протягом якого він відвідав чотири найбільші країни – Анголу, Ефіопію, Кенію та Нігерію. Візит прем'єра відбувся через 50 років після візиту прем'єра Держради Китаю Чжоу Еньлая. Тодішній візит був історичним, оскільки під час нього Чжоу Еньлай проголосив стратегію китайського керівництва щодо створення двостороннього партнерства Китаю з африканськими країнами, розвиток дружніх відносин та стимулювання практичної співпраці.

Теперішній візит Лі Кецяна відбувся в умовах докорінної зміни сучасних міжнародних відносин. Однак цей візит так само, як і візити першого прем'єра, став історичним, оскільки під час візиту Лі Кецяна проголосив нову стратегію розвитку відносин між Китаєм та африканськими країнами, так звану «версію 2.0». Суть стратегії полягає у відході від політики одержувача та перехід до політики партнерства. Відповідно до нового бачення відносин програма допомоги має бути трансформована в програму економічної співпраці та культурного обміну.

На думку відомого китайського професора Хуан Цзеюаня, дружня співпраця між двома сторонами триватиме, проте вона наповниться новим змістом. Професор національного університету оборони Дзі Мінкуї, у свою чергу відзначив, що візит Лі Кецяна до країн Африки свідчить про важливість Африки для китайської дипломатії. Цей візит, на його думку, говорить про зростання стратегічного статусу Африки для Китаю. З метою реалізації запропонованої стратегії Лі Кецяна представив «модель 4-6-1», яка має вивести відносини між країнами на новий рівень. Ця модель відображає зміст запропонованих відносин з країнами Африки. Зокрема, вона включає:

- чотири принципи, а саме, з метою консолідації двостороннього співробітництва сторони мають дотримуватись наступних принципів: щирість та рівність; обопільна солідарність та взаємодовіра; спільний всебічний розвиток; стимулювання інновацій для розвитку двосторонньої співпраці;
- шість ключових сфер співпраці: промисловість, фінанси, скорочення бідності, захист довкілля, обмін людьми, мир та безпека;
- єдину платформу: форма китайсько-африканського співробітництва є важливою платформою поглиблення двосторонніх відносин. Сторони мають вибудовувати більш прагматичний та ефективний механізм співпраці.

Під час спілкування з африканськими партнерами Лі Кецяна відзначив, що роль Африки в світі зростає, внесок африканських країн в світовий розвиток також зростає. На тлі економічного розвитку відбуваються трансформаційні зміни всередині країн, що в свою чергу впливає на глобальні,

як політичні, так і економічні процеси. Він також підкреслив, що африканська цивілізація є важливою частиною плюралістичного світу.

З метою поглиблення культурного обміну та посилення взаємоповаги, уряд Китаю планує запровадити програму «1000 африканських талантів». В рамках програми урядом КНР будуть надані стипендії для підготовки 30 тис. африканських фахівців у різних галузях.

Дослідник Африки з Академії соціальних наук Китаю Лі Джібао пояснив, чому саме зазначені чотири країни було обрано для відвідання прем'єром країни. Зокрема, він відзначив, що нині Нігерія є найбільшою за кількістю населення країною. В 2013 р. вона також перевершила Південну Африку за обсягом ВВП. Ефіопія є столицею офісу міжнародної міжурядової організації – Африканського союзу, що об'єднує 54 африканські держави. Протягом останніх років ця країна привабила багато китайських інвесторів. Кенія завдяки своїм унікальним природним умовам стала найбільшою для відвідання країною для китайських туристів. У свою чергу Ангола є впливовою на півдні Африки країною, потужним виробником нафти. Крім того ця країна має тісні відносини з Китаєм.

Запропонована прем'єром стратегія співпраці спрямована на посилення відносин між Китаєм і країнами Африки, а також розвиток, головним чином, економічної співпраці. На кінець 2013 р. Китай побудував в Африці 2,2 тис. км. залізничних колій та 3,5 тис. км. доріг, серед яких найбільш відомою є залізнична колія за маршрутом Момбаса – Найробі.

Африка є важливим партнером КНР щодо постачання енергетичних та сировинних ресурсів. Третина нафти, що постачається в Китай, надходить з Африки, переважно з Анголи та Нігерії. Експорт бавовни з Буркіна-Фасо та Малі забезпечує 20% потреб Піднебесної. Кот-д'Івуар є основним постачальником какао в країну, тоді як Кенія – кави. Намібія, в свою чергу, є основним постачальником до Китаю риби [1].

Важливо відзначити, що 2014 р. обсяг торгівлі між Китаєм та Африкою становив 220 млрд дол. США, що в 2000 разів більше ніж в 1960 р. Починаючи з 2009 р., Китай випередив США щодо обсягу торгівлі з Африкою. Загальний обсяг китайських інвестицій в Африку становив 30 млрд дол. США. За даними Інформаційного офісу Держради Китаю, КНР також надала африканським країнам кредити загальним обсягом 20 млрд дол. США. Крім того, Китай також реалізував 900 програм у вигляді допомоги та провів фахові навчання для більш ніж 30 тис. африканців.

Співробітництво Китаю з африканськими країнами має далекосяжні цілі. Впродовж п'яти останніх років Китай є найбільшим торговим партнером Африки. Більше 2,5 тис. китайських компаній сьогодні працюють в Африці, створивши при цьому більше 100 тис. робочих місць. Згідно звіту МВФ китайсько-африканська співпраця додала 20% до розвитку Африки.

Під час вказаного візиту Лі Кецянь пообіцяв збільшити обсяг кредитів для африканських країн на 10 млрд дол. США, що в цілому із попередніми становитиме 30 млрд американських доларів. Крім того, він також пообіцяв збільшити обсяг Китайсько-африканського фонду розвитку з 2 млрд дол. США

до 5 млрд дол. США. Характерно, що з метою подолання бідності Китай направить до Африки близько 2 тис. фахівців з сільського господарства протягом найближчих 5 років. Китай також надасть Судану 50 млн дол. США. Очевидно, що наведені вище цифри свідчать про взаємовигідний характер співробітництва КНР з африканськими країнами.

Важливою складовою політичного та економічного співробітництва між Китайською Народною Республікою та державами Африканського континенту є Форум Китайсько-Африканського Співробітництва (ФОКАС). Значущою подією у відносинах між Китаєм та африканськими країнами став другий саміт ФОКАС, який відбувся 4-5 грудня 2015 р. в Йоганнесбурзі.

У роботі саміту прийняв участь Президент КНР Сі Цзіньпін. У своїй промові на саміті він виступив з пропозицією створити всебічне стратегічне партнерство і співробітництво між Китаєм та Африкою. На його думку, стратегічне партнерство і співробітництво між Китаєм та Африкою матиме більше можливостей задля взаємовигідної співпраці, ніж попередні форми взаємодії. З метою побудови плідної взаємодії Сі Цзіньпін запропонував 10 планів співпраці між Китаєм та Африкою на період до 2018 р., а саме: китайсько-африканський план індустріалізації, китайсько-африканський план модернізації сільського господарства, китайсько-африканський інфраструктурний план, китайсько-африканський фінансовий план, китайсько-африканський план зеленого розвитку, китайсько-африканський план сприяння торгівлі та інвестиціям, китайсько-африканський план скорочення бідності, китайсько-африканський план громадського здоров'я, китайсько-африканський культурний план, китайсько-африканський план миру та безпеки. Ці плани, за думкою обох сторін, мають вирішити три основні проблеми розвитку Африки – нерозвиненість інфраструктури, нестачу професіоналів та кваліфікованих кадрів, а також нестачу фінансових ресурсів.

Серед запропонованих планів Міністр закордонних справ Китаю Ван І в якості пріоритетного визначив китайсько-африканський план індустріалізації. Він відзначив, що в питанні індустріалізації Африки Китай є найвідповіднішим партнером, оскільки за роки реформ ефективно здійснив індустріальну модернізацію, накопичив високоякісні промислові потужності в країнах континенту, а головним є те, що Китай має необхідні фінансові ресурси для реалізації відповідних планів. Відтак, на його думку, Китай має всі необхідні умови для успішної індустріалізації Африки. Нині Китай та африканські країни вже започаткували декілька пілотних проєктів у сфері промислової кооперації.

На реалізацію запропонованих планів китайський лідер пообіцяв виділити 60 млрд дол. США. Розподіл коштів здійснюватиметься наступним чином: 35 млрд дол. США буде спрямовано на експортні кредити та концесійні угоди, 10 млрд дол. США буде внесено до Китайсько-африканського фонду розвитку та спрямовано на розвиток співпраці з посилення продуктивних потужностей, 5 млрд дол. США – гранти та кредити під нуль відсотків, 5 млрд дол. США підуть на розвиток МСП в Африці, решту

5 млрд. дол. США – на збільшення капіталу Китайсько-африканського фонду розвитку [2].

Більшість учасників саміту підтримали ініціативу Сі Цзіньпіна. Вони були єдині в розумінні того, що Африка потребує індустріалізації. Африканські країни, на їхню думку, мають змінити існуючу модель економічного розвитку: з експорту сировини на індустріалізацію та модернізацію.

Міністр з питань екології Південної Африки Едва Молена зазначила, що африканські країни з оптимізмом сприйняли план індустріалізації, запропонований китайською стороною. Вони покладають надії на підтримку Китаю у питанні промислового розвитку, захисту довкілля та підготовки фахівців.

За результатами саміту було прийнято два стратегічних документи – Йоганнесбурзька декларація саміту «Спільний розвиток через взаємовигідну співпрацю» та Йоганнесбурзький план дій на період 2016-2018 рр. Ці документи мають спрямовувати розвиток китайсько-африканської співпраці на найближчі 3 роки.

Декан китайсько-африканської школи бізнесу Джедзянського педагогічного університету відзначив, що ідея щодо трансформації китайсько-африканських відносин до рівня стратегічного партнерства є важливим досягненням Йоганнесбурзького саміту. Новий формат відносин має більш ефективно вирішувати існуючі проблем китайсько-африканських відносин.

Запропоновані плани співробітництва між Китаєм та Африкою через реалізацію 10 планів органічно корелюють із стратегією Африканського Союзу «План – 2063», яка визначає основні завдання розвитку Африки на період до 2063 р. План містить наступні основні напрямки розвитку: сталий та інклюзивний економічний розвиток; розвиток людського капіталу; індустріалізація; соціальний захист; зайнятість жінок та молоді; розвиток інфраструктури; розвиток науки, технологій та інновацій; розвиток сільського бізнесу та інші.

Вищезначені напрямки та сфери співробітництва КНР з країнами Африканського континенту свідчать про далекоглядні плани провідного глобального гравця сучасного світу. Очевидно, що китайське керівництво вбачає в Африці потенціал для майбутньої співпраці та спільного розвитку. Під час першої подорожі голови КНР Сі Цзіньпіна до Африки в 2013 р., він заявив (виступаючи в міжнародному конференц-центрі в Танзанії), що Китай завжди розглядатиме згуртованість та співробітництво з африканськими країнами в якості важливої основи своєї зовнішньої політики, і відповідна позиція не зміниться, незалежно від розвитку та підвищення міжнародного статусу Китаю [3].

Нова модель співробітництва Китаю з Африкою зумовлена як глобальними чинниками, так і внутрішніми змінами, що сьогодні спостерігаються як в самому Китаї, так і в африканських країнах загалом.

Сьогодні в глобалізованій світовій економіці спостерігаються суперечливі тенденції. На тлі процесу поступової економічної стабілізації

розвинутих країн спостерігається, разом із тим, тенденція щодо уповільнення темпів їх економічного розвитку. Можливості ринків розвинутих країн щодо забезпечення стабільного росту через відтворення внутрішніх потенціалів не виглядають достатньо перспективними. Одним з чинників такої ситуації є демографічне старіння розвинутих країн, що призводить до посилення навантаження на працездатне населення, а з рештою, і на продуктивність загалом. Водночас населення Африки є одним з наймолодших, що, навпаки, створює об'єктивні передумови щодо майбутнього розвитку. Для забезпечення роботою молодих африканців потрібен капітал, якого країнам континенту бракує. У той же час, Китай, як відомо, володіє одними з найбільших фінансів резервів у світі.

Іншим чинником впливу на зміну економічної моделі співпраці Китаю з Африкою є нові підходи китайського керівництва щодо власної моделі розвитку. Стара ресурсна та енергоємна модель розвитку Китаю хоча і забезпечувала високі темпи росту, проте завдавала нищівного впливу на довкілля та здоров'я громадян. Крім того, протягом років реформування Китай накопичив значні обсяги виробничих потужностей, використовувати які сьогодні в повному обсязі є недоцільним та малоефективним. У сучасних умовах, коли основними тенденціями економічного розвитку в світі є інновації, матеріальні та енергетично ефективні технології, китайське керівництво також обрало модель розвитку, що базується на засадах інновацій та наукового прогресу. У зв'язку з цим Китай хоча і надалі потребуватиме імпорту ресурсів, проте з кожним роком попит на них може поступово знижуватися. Крім того, акцентування розвитку на основі внутрішнього ринку впливатиме на зростання доходів громадян Китаю, що в свою чергу впливатиме на продуктивність праці, а зрештою, і на потребу пошуку дешевшої робочої сили, джерелом якої гіпотетично може стати Африка.

Враховуючи перспективи розвитку як Китаю, так і Африки, необхідність запровадження нової моделі співпраці Китаю з африканськими країнами виглядає доцільною та перспективною. Китай вже готовий до нової участі в рамках запропонованої моделі, чого не можна повною мірою сказати відносно африканських країн. Основною проблемою для розвитку останніх і надалі залишається низька кваліфікація робочої сили. Чи зможе африканське населення швидко адаптуватись до нових умов роботи та співпраці, покаже час. Однак сама ідея трансформування моделі відносин Китаю з Африкою «від одержувача до партнера» виглядає привабливою.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Huafei Q. Contemporary Chinese Foreign Affairs and International Relations / Q.Huafei. – Beijing: Current Affairs Press, 2012. – 428 p.
2. Ni Yanshuo. In search of synergy / Yanshuo Ni / Beijing Review. – 2015. – VOL.58 N51, December 17. – P.14-17.

3. Си Дзиньпин. О государственном управлении / Дзиньпин Си – Пекин: Международное издательство, 2014. – 624 с.

4. Олійник О.М. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення / Глобальна периферія в ХХІ ст...: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В.К. // Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К.: LAT&R, 2014. – 390 с.

5. Ding Ying. From giver to partner / Ying Ging // Beijing Review. – 2014. – VOL.57 N20, May 15. – P.14 – 17.

*Доповідь на Пленарному засіданні **Лукаш О. І.**, к.і.н., с.н.с., провідного наукового співробітника відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*

ІНДІЯ – АФРИКА: НОВИЙ ФОРМАТ ВІДНОСИН У ХХІ СТ.

У сучасному глобалізованому світі відбуваються зміни в розстановці великих економічних потуг, які суттєво витісняють класичних лідерів – США та ЄС – з регіональних ринків. Це у повній мірі стосується й країн Субсахарської Африки. Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграють азійські гіганти – Індія та Китай.

Відомо, що Африканський континент суттєво постраждав від євроатлантичної кризи 2008 – 2009 рр. Особливо це відчули ті країни регіону, що тісно пов'язані з розвиненими державами, причиною чого стало перш за все зниження зовнішнього попиту на енергоресурси. Однак багатьом африканським державам вдалося утримати відносно високі ціни на сировинні товари, які користуються значним попитом у таких економічних потуг, як Індія і Китай, які заповнили новостворену нішу в африканській економіці. Тобто, в наш час азійські велетні почали виступати своєрідною альтернативою класичним євроатлантичним осередкам на Африканському континенті [1].

Відносини Індії з африканськими країнами мають історичні коріння. Тут необхідно взяти до уваги, що Африка була частиною зовнішньої політики Індії після здобуття незалежності в 1947 році. Ще за колоніальних часів британський уряд направляв багато індійців працювати в шахтах, на полях, залізничних проектах в Африці, що стало передумовою поширення індійської діаспори. Крім того, Індія неодноразово підтримувала африканські країни у боротьбі проти колоніалізму. Таке спільне історичне минуле свідчить про існування важливої сприятливої бази для взаємовигідної індійсько-африканської співпраці.

Із початку нового, третього тисячоліття Індія акцентувала увагу на важливості африканських країн у розвитку сучасного глобального світу – особливо в управлінні та торгівлі. Обсяг торгівлі Індії з африканськими країнами динамічно збільшувався протягом двох останніх десятиріч: так, з 1991 до 2005 рр. він став більше ніж у 10 разів, у 2010-2011 рр. – зріс до 53,3 млрд доларів, а у 2015 р. – збільшився майже до 90 млрд дол. [2]

Основний інтерес Індії (як і Китаю) на африканському континенті полягає у природних ресурсах, що представлені на африканському континенті у широкому спектрі. Важливий чинник тут полягає у тому, що економічна могутність Індії зростає з кожним роком, й цей фактор змушує її як шукати нові ринки збуту товарів і послуг, так і забезпечувати власну промисловість надзвичайно необхідними природними ресурсами.

Зростаюча економіка Індії потребує набагато більше енергетичних резервів, ніж є в наявності. Країна стала четвертим за величиною у світі нафтовим споживачем. За прогнозами, протягом наступних 15 років вона буде

імпортувати майже всю нафту, тому одним із головних завдань країни є диверсифікація шляхів отримання енергоресурсів. У зв'язку із цим Індія покладає дедалі більше надій на енергоресурси Африки.

Саме тому африканські країни розглядаються як можливі стратегічні партнери Індії. Адже Африка володіє нині понад 10% світових запасів нафти, 40% золота, від 80% до 90% хрому і металів платинової групи. Індійська ювелірна промисловість потребує південноафриканських алмазів і золота. Мозамбік забезпечує кам'яним вугіллям, Малаві і Нігер необхідні як постачальники урану для розвитку ядерної енергетики.

Ще одним ринком, у якому зацікавлені індійські компанії, є телекомунікації. Подібно до Індії, Африка характеризується швидкозростаючим мобільним телефонним ринком (так, 7 із 10 телефонів у Африці є мобільними). У червні 2008 р. „Bharti Airtel”, гігантська індійська компанія у галузі телекомунікації, придбала африканського мобільного оператора „Zain” (тобто об'єдналася із африканськими клієнтами), і таким чином загальна база її абонентів зростає до 180 млн.

Також остронь не залишаються гіганти індійської автомобільної промисловості, такі як „Tata Group”, що є провідним інвестором Африки із проектами в 11 африканських країнах. У 2011 р. ця індійська компанія відкрила завод для збирання автомобілів у Південній Африці. Остання є найбільшим одержувачем технічної та економічної допомоги з боку Індії з витратами більше 1 млрд доларів. Треба додати до цього, що Панафриканська електронна мережа, що фінансується і розроблена Індією, сприяла поліпшенню торгівлі між 53 країнами Африканського континенту.

З метою розвитку більш плідного співробітництва Індія та інші азійські країни запроваджують політичні діалоги з країнами Африки. Так, у 2004 р. було засновано спільний Індо-Африканський форум, що збирається раз на три роки на високому рівні. Основною метою форуму є зміцнення взаємодії партнерів, і як результат – поширення індійської присутності на Африканському континенті. Зокрема, на форумі 2011 р. Індія оголосила про надання 5 млрд дол. кредиту на досить сприятливих для Африки умовах, а також заявила про побудову Індо-Африканського інституту інформаційних технологій у Гані та створення віртуального Індо-Африканського університету з подальшим наданням 22 тис. стипендій африканським студентам. [3]

Індія також зацікавлена в підтриманні стабільності та безпеки на Африканському континенті. У рамках ООН Делі активно здійснює миротворчу діяльність на цьому континенті, де розташований один із найбільших миротворчих контингентів. У цьому контексті цікавими можуть бути проекти боротьби з морським піратством та відродження Асоціації регіонального співробітництва країн Індійського океану, що може стати додатковою точкою дотику з країнами Африки.

Суттєва перевага Індії полягає також у культурній близькості між Африкою та Індією. Велика індійська діаспора відіграє життєво важливу роль у цьому зв'язку: тут проживає понад 1 млн вихідців з Індії, які оселялися в Африці протягом багатьох поколінь (основна частина – близько 1 млн –

мешкає у Південній Африці; 25 тис. – на Мадагаскарі; 15 тис. – у Зімбабве, 8 тис. у – Нігерії). [4] Громади індійського походження повністю інтегровані й часто зацікавлені в наданні свого бізнес-досвіду в якості консультантів для індійських інвестиційних проектів.

Конкуренція між двома азійськими гігантами (Індією та Китаєм) на Африканському континенті існує, але проявляється у прихованих формах, поки їх національні інтереси суттєво не перетинаються. Причому індійська політика характеризується більш „м'якими” методами закріплення свого впливу на регіональному ринку Субсахарської Африки. Натомість китайська економічна політика в Африці характеризується більшою активністю та масштабністю, певною агресивністю поглинання природних ресурсів, швидким поширенням споживчого ринку (у чому їй значно поступається індійська політика). Аналізуючи підкреслені феномени, можна стверджувати, що найближчим часом роль та значення цих азійських гігантів буде збільшуватися, що, у свою чергу, може суттєво посунути євроатлантичне ядро з цього регіону.

Що стосується конкуренції між Індією та Китаєм за доступ на африканський ринок, то тут необхідно поставити наступні питання. По-перше, чи дійсно існує суперництво між двома азійськими гігантами у боротьбі за африканський континент, і чи є взагалі відмінність у здійснюваній ними політиці? На думку багатьох експертів, ці дві держави назвати суперниками не можна, оскільки у своїй співпраці з країнами Субсахарської Африки вони скоріше доповнюють одна одну, а не виборюють пальму першості. На відміну від китайських державних компаній, що існують у Африці та мають суттєву фінансову підтримку з боку китайських державних банків, індійські компанії (в основному малі та середні), не володіють великими фінансовими ресурсами і діють переважно в приватному секторі, що зменшує їх можливості боротьби з китайськими гігантами. З іншого боку, така спрямованість індійської політики дає можливість охопити ті сфери африканського субрегіонального ринку, де китайські компанії не представлені.

Ще однією особливістю індійської політики є те, що вона, на відміну від політики Китаю, зосереджує свою увагу на довгострокових проектах, спрямованих у сферу телекомунікації, охорони здоров'я та освіти, тобто на розвиток людського ресурсу. Так, як вже відзначалося, індійська компанія спільно з Африканським союзом розробила та запровадила Панафриканську електронну мережу, яка поєднала 53 африканські країни. Загалом, індійська політика спрямована на те, щоб навчити африканців заробляти гроші, а не тільки отримувати їх у вигляді кредитів і фінансової допомоги.

Загалом слід очікувати, що за такими азійськими гігантами, як Індія і Китай, закріпиться провідна роль на Африканському континенті. Свідченням цьому можуть служити й важливі підсумки третього саміту Форуму Індія-Африка, який відбувся в Делі 26-29 жовтня 2015 р. [5] .

Цей саміт став унікальним у багатьох відношеннях: він уперше зібрав в Індії керівників і представників усіх 54 африканських країн. Активну участь у ньому взяв Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді, який провів двосторонні

зустрічі практично з усіма лідерами африканських країн. Головні ініціативи були спрямовані на побудову так званих «мостів знань» і зміцнення прямих контактів, які отримали своє відображення на Форумі вчених та Форумі редакторів.

Був також представлений всеосяжний план уряду Індії з модернізації партнерства між Індією та Африкою в ключових областях: економічній, науково-технічній, гуманітарній. На саміті Моді виклав основну концепцію індійської сторони і зазначив: «Ми збільшимо нашу підтримку для досягнення вашої мети – створення процвітаючої, об'єднаної і єдиної Африки...» [6], а також визначив три основні напрями взаємодії Індії з Африкою: *інституційний розвиток, пільгове фінансування та розвиток людських ресурсів.*

У своєму виступі Прем'єр-міністр Індії заявив про відкриття для Африки пільгової кредитної лінії на суму 10 млрд дол. Індія також надасть додаткову допомогу у вигляді грантів у розмірі 600 млн дол., з яких 100 млн дол. підуть в Індійсько-африканський фонд розвитку і 10 млн в Індійсько-африканський фонд охорони здоров'я.

Індія буде надавати допомогу у відкритті курсів підвищення кваліфікації в промислових районах Африки. Одним з пріоритетних напрямків зв'язків стане сільське господарство, передача індійського досвіду в області проведення «зеленої революції» в Індії. Африканські лідери заявили на саміті про необхідність вивчення і застосування індійського досвіду у стимулюванні «зеленої революції» в Африці.

На саміті був вироблений план спільного розвитку «синьої економіки», він націлений на підвищення, в першу чергу, морської безпеки. Цей план включає: управління морськими ресурсами, проведення гідрографічних досліджень, розвиток відновлюваних джерел енергії, зниження ризику стихійних лих, різні екологічні проекти та багато іншого.

Індія надасть сприяння африканським країнам у використанні демографічних дивідендів (60 % молодого населення Африки – це люди у віці від 20 до 35 років) і збільшить стипендії для африканської молоді з 22 тис. дол. до 50 тис. дол. у найближчі п'ять років. Індія також вирішила розширити всеафриканську електронну мережу (Pan-Africa e-Network) – головний проект цифрового зв'язку, який в даний час охоплює більшість африканських країн в цілях телемедицини та дистанційного навчання.

Експерти вважають, що найважливішим результатом третього саміту Форуму Індія – Африка стало і створення комплексної основи для співробітництва з таких нагальних питань, як тероризм, піратство, кібербезпека, зміна клімату, сталий розвиток, переговори щодо вступу в СОТ і реформа РБ ООН. Саміт підкреслив зближення Індії та Африки з питання реформування та розширення РБ ООН і виділення постійних місць для Індії і Африки.

Очевидно, що результатами цього важливого міжнародного форуму будуть зміцнення трьох найважливіших напрямів індійсько-африканського партнерства, а саме: розвиток торгівлі, передача технологій, розширення

навчання та підготовки професійних кадрів. Перспективи видаються привабливими, але головна проблема полягає в тому, щоб більшість з них не залишилася тільки декларативною і була втілена у життя найближчим часом.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Див. докл.: Княздвірська Катерина. КНР та Індія у боротьбі за Африканський континент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/knr-ta-indija-u-borotbi-za-afrikanskii-kontinent](http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/knr-ta-indija-u-borotbi-za-afrikanskii-kontinent)
2. Smith D. India starts trade talks with African countries in effort to rival China / The Guardian, May 23, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/may/23/india-trade-talks-africa-china>.
3. Kermeliotis T. Why Asian giants scent opportunity in Africa, August 4, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2011/BUSINESS/08/04/china.india.africa.overview/index.html>
4. Xavier C. India's strategic advantage over China in Africa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idsa.in/idsacomments/Indiasstrategicadvantageover ChinainAfrica_sxavier_300610#footnote12_84x0wkp
5. Див. докл.: Маниш Чанд. Очерчивая новые рубежи индийско-африканских связей // «Индия. Перспективы». – Том 30. – Вып. 1.– Январь-февраль 2016. – С. 14 –21.
6. Там само. – С. 15.

*Доповідь на Пленарному засіданні **Шведа В.О.**,
к.і.н., доц., завідувача відділу історії країн Азії та Африки ДУ
«Інститут всесвітньої історії НАН України».*

СУБСАХАРСЬКА АФРИКА І АРАБСЬКИЙ СВІТ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ДИНАМІКА ВІДНОСИН.

Зазначена тема є сьогодні актуальною для української науки, зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної практики України. На жаль, в нашій країні практично не готуються кадри африканістів, оскільки Українська держава зіштовхнулася з суворими реаліями необхідності зміцнення незалежності, виживання та реформування власної економіки.

Утім, варто зазначити, що складна ситуація в багатьох країнах світу не перешкоджає їм налагоджувати співпрацю з країнами Чорного континенту. Наприклад, у Росії давно успішно працює Інститут Африки РАН. Практично в кожній розвинутій країні діють якщо не окремі державні та приватні інституції дослідження африканської проблематики, то як мінімум університетські центри, або ж африканські відділи корпорацій, які активно фінансуються приватними особами.

Нинішня робота щодо вдосконалення механізмів здійснення зовнішньої політики України має належним чином врахувати ті зміни у світовому політичному та зовнішньоекономічному балансах, які відбуваються останнім часом. До таких серйозних змін належить і так званий «африканський прорив», коли внаслідок швидких темпів економічного зростання, Африка здатна стати новим «локомотивом» піднесення світової економіки, доповнивши в цій ролі Китай та Індію. Такий висновок було викладено у доповіді МВФ: за оцінками його авторів, у 2013 р. економіка африканських країн зросла на 5,6 %. Причому, якщо у 2013 р. у 19 із 45 держав Африки на південь від Сахари економічне зростання перевищило 6 %, то вже у 2014 р. – вже у 24 країнах. У 2015 р. зростання африканської економіки становило 4,4 %, а у 2016 р. очікується зростання на рівні 5 %.

У 2000 р. країни усієї Африки виробили ВВП на суму 600 млрд. дол., що приблизно дорівнювало ВВП Іспанії за той же рік. У 2015 р. ВВП Африки становив вже 2,2 трлн дол. Сьогодні в Африці знаходяться 7 з 10 економік світу, що розвиваються найшвидше за низкою найважливіших показників. До 2030 р. кожна п'ята людина світу мешкатиме в Африці, а до 2040 р. тут знаходитиметься 25 % світової робочої сили. Разом з цим, для Африканського континенту все ще характерні серйозні соціально-економічні проблеми та різкі контрасти. Зокрема, згідно даних ООН, тут знаходяться 30 найменш розвинутих економік світу [1].

Для налагодження плідної економічної співпраці України з країнами Африки вкрай важливо також врахувати, які ж могутні трансформаційні політичні та цивілізаційні процеси у світі найактивніше впливають на Африканський континент, ведуть до прискорення та поглиблення у його просторі модернізаційних змін. До таких, безумовно, належить могутня

хвиля «Арабського пробудження», яка охопила сьогодні увесь Арабський світ, і яка у своїй основі є процесом його цивілізаційної натуралізації, повернення до свого цивілізаційного коду.

Необхідно підкреслити, що Арабський світ та Африканський континент століттями були нерозривно взаємопов'язані. Варто згадати, що в доісламський період араби з території сучасного Ємену підтримували активні зв'язки з Абіссінією, де на початку I століття було створено потужну державу, яка захоплювала південно-східну частину сучасного Ємену. Вже на зорі ісламу Мекку й Абіссінію об'єднала маловідома подія – перша хіджра мусульман. Справа у тому, що 610 р. розпочав свою проповідницьку діяльність арабський мусульманський пророк Мухаммад. Він проповідував аскетизм віруючих у повсякденному житті. Але деякі перші послідовники Мухаммада сприйняли його проповіді дуже буквально і розпочали занадто аскетичне життя. Бажаючи припинити викривлене сприйняття нової релігії, пророк запропонував групі найбільших аскетів залишити Мекку. Тоді 83 особи з числа перших мусульман від'їхали від мекканської общини і 615 р. переселилися до Африки, а саме до Абіссинії, принісши туди ще не канонізовані мусульманські проповіді. Але цією подією були започатковані перші контакти мусульман з африканцями [2].

Вже після смерті пророка свої погляди до Африки звернули й перші ісламські завойовники. Відомі арабські воєначальники Халід Ібн Аль Валід і Амр Ібн Аль Ас розпочали походи до Палестини та Єгипту. Єгипет був підкорений арабами в 640 – 642 рр. А вже до 715 р. вся Північна Африка опинилася під владою мусульман. Більше того, 715 р. араби переправилися через Гібралтарську протоку і під проводом воєначальника Тарека (на честь якого і було названо протоку) опинилися в Європі.

Можна також згадати, що в XII-XIV століттях активні відносини зі Східною Африкою розвивав Султанат Оман – найбільша регіональна морська держава того часу. Оманські торгівельні колонії було засновано в Джібуті, Сомалі, Момбасі (Кенія), Дар-ес-Саламі (Танзанія), Занзібарі та Коморських островах. Навіть легендарний Сіндбад Мореплавець відвідав Сомалі, де за переказами було африканське царство Пунт.

Сьогодні вся Північна Африка від Марокко і до Єгипту є складовою арабського простору. Саме тут знаходяться такі країни, як Туніс, Єгипет та Лівія. У 1944–1945 рр. в Єгипті було започатковано діяльність Ліги арабських держав, яка активно виступала за деколонізацію як Арабського світу, так і Африки. Необхідно згадати, що сьогодні Ліга нараховує у своєму складі 22 країни, серед яких є і неарабські, або ж напіварабські Джібуті, Сомалі, Мавританія, Судан та Коморські острови. Більше того, формат Ліги є привабливим для нових африканських країн. Наприклад, за останніми повідомленнями, а саме станом на березень 2016 р., бажання приєднатися до Арабської Ліги висловив Південний Судан, загалом католицька країна, яка воювала з Північним Суданом понад півстоліття і здобула незалежність у 2012 р. Цікаво, що Республіка Судан відклала свої

протириччя з Південним Суданом і заявила про підтримку його прагнень вступити до Ліги арабських держав.

Необхідно зазначити, що арабські африканські країни у 1963 р. вступили до Організації Африканської Єдності, яка активно сприяла зміцненню позицій африканських держав на міжнародній арені, і яка нещодавно оформилася в Африканський Союз. Необхідно підкреслити, що Організація Африканської Єдності (ОАЄ) стала привабливою для більшості африканських країн організацією, оскільки в інтересах регіональної стабільності проголосила принцип непорушності кордонів африканських країн, успадкованих від колоніалізму.

ОАЄ була і є важливим форумом із врегулювання кризових ситуацій на Африканському континенті. Найвідомішою з них була криза на межі Північної і Субсахарської Африки довкола Західної Сахари. Згадана територія була окупована Іспанією. Остання країна ще у 1974 р. заявила про намір провести в Західній Сахарі референдум щодо незалежності. Але Марокко і Мавританія виступили з претензіями на територію Західної Сахари. Внаслідок тристоронніх переговорів у Мадриді Іспанія у листопаді 1975 р. заявила про припинення своїх повноважень у Західній Сахарі. Згодом від своїх претензій відмовилася і Мавританія. Але підтримку сахарським повстанцям (Фронту ПОЛІСАРІО) надав Алжир. У лютому 1976 р. на території Алжиру в місті Тіндуф було проголошено незалежність Сахарської Арабської Демократичної Республіки (САДР). Проблема Західної Сахари постійно обговорювалася в ОАЄ та ООН. Причому в ОАЄ у 1981 р., коли розглядалася заявка на вступ САДР до ОАЄ, симпатії країн розділилися порівну. За вступ САДР до ОАЄ проголосувало 26 країн, тобто якраз більше половини. Таким чином САДР вступила до ОАЄ, а Марокко, на знак протесту, призупинило своє членство в організації.

Надалі Рабат (Марокко) діяв через ООН і використовував свої добрі стосунки з США і СРСР. ООН ухвалила рішення провести в Західній Сахарі референдум про незалежність. Його було заплановано провести 7 грудня 1998 р. До референдуму сторони узгоджували списки виборців та кордони території. Втім, узгодити всі важливі для референдуму питання не вдалося. Марокко взяло курс на поступову анексію території і зірвало вибори, ідею яких підтримували серед інших і США. Досі статус Західної Сахари остаточно не визначений. Але Рабат спорудив на окупованій території п'ять стін і витіснив бійців Фронту ПОЛІСАРІО на алжирську територію.

Варто також ще раз згадати, що ОАЄ виступила за підтримку незалежності і прийняла Сахарську Арабську Демократичну Республіку до ОАЄ ще в 1981 р. Якщо на рівні Африканського Союзу проблема Західної Сахари перебуває в замороженому стані, з огляду на авторитет Марокко і слабкість сахарського Фронту ПОЛІСАРІО, то арабські монархії активно підтримують Рабат у питанні «територіальної єдності» Марокко, або ж поглинання ним Західної Сахари. Про це в черговий раз засвідчив 20 квітня

2016 р. візит марокканського короля до Ер-Ріяду і його участь у саміті арабських країн Затоки [3].

Важливим фактором взаємодії арабських та африканських держав так званої зони Сахелю є співробітництво в рамках Організації Ісламської Конференції (ОІК), яку було створено в Рабаті у 1969 р. Незважаючи на свою загалом антиізраїльську спрямованість, Організація Ісламської Співпраці, як нині зветься ОІК, розглядає важливі проблеми сьогодення. Зокрема, на проведеному у березні 2016 р. форумі в столиці Сенегалу Дакарі розглядалося питання координації зусиль у боротьбі з міжнародним тероризмом. На форумі було схвально оцінено підтримку у боротьбі з цим явищем, яку здійснюють арабські держави Затоки і передусім, Саудівська Аравія.

З іншої сторони африканські держави не стояли осторонь соціально-політичних процесів у Тунісі, Лівії та Єгипті, які започаткували широкомасштабний та довготривалий процес «Арабського пробудження». Як відзначають експерти, події, що відбуваються сьогодні у рамках процесу «Арабського пробудження», представляють собою лише перший етап системної трансформації всього регіону, який може продовжуватися ще протягом десятків років. Зараз ми спостерігаємо завершення першого етапу зазначеного процесу. Він характеризується певним тимчасовим відступом проісламських сил, контрнаступом «асабійі» у її суперництві з «уммою», представником якої є «Брати-мусульмани» та відсторонений внаслідок військового перевороту 2013 р. президент Єгипту М.Мурсі.

Нинішні драматичні події в Єгипті, на нашу думку, повинні привести політичні партії і рухи поміркованого ісламу, так само, як і їхніх лідерів, до глибокого осмислення набутого практичного досвіду, засвоєння та врахування останніх уроків та підштовхнути їх до подальшої модернізації своїх програм, принципів діяльності та форм активної участі у сучасному політичному житті своїх країн.

«Арабське пробудження» вже сьогодні має великий вплив на Африканський континент. Це значною мірою пов'язане із швидким розповсюдженням ісламу у країнах, що межують із арабським ареалом, передусім у Західній Африці. Іслам у країнах Тропічної Африки, так званої Субсахарської Африки, сьогодні фактично виокремився у автономну даність, яка набуває своїх особливих рис і відмінностей. Та найголовнішим впливом «Арабського пробудження» або «Арабської весни» стане очікувана «Африканська весна» – тобто феномен виходу Африканського континенту на передові рубежі розвитку людства. У першій половині ХХІ століття цей континент може стати таким, що найшвидше розвивається. До 2050 р. його населення збільшиться з 1 млрд людей до 2 млрд, відповідно в 2 рази збільшиться і ринок збуту.

Дедалі більшої популярності набуває діалог з африканськими країнами як з єдиним блоком країн. Відбуваються Американо-африканські саміти, саміти Китай-Африка, Росія-Африка тощо. Слід зазначити, що нині

боротьба за ринки збуту Африки, її колосальні сировинні ресурси досягла нечуваної гостроти. Якщо буквально вчора вперед вирвався Китай, то сьогодні йому наступають на п'яти США та Євросоюз. А боротися є за що – африканський ринок є практично невичерпним. Щодо потенціалу Субсахарської Африки, важливо мати на увазі той факт, що тут знаходяться 65 % земель, які залишилися в світі на придатних для сільського господарства необроблюваних територіях. В Африці спостерігається поява нових ринків, зростання нового середнього класу, прискорена урбанізація.

Разом з тим, за оцінками експертів, сьогодні 645 млн. африканців не мають доступу до електроенергії, 700 млн африканців не мають доступу до чистих видів енергії, що використовується для потреб приготування їжі. Внаслідок отриманих від цього хвороб щорічно гине майже мільйон мешканців Чорного континенту. Загалом варто навести й цифру, яка показує частку Африки у світовому промисловому виробництві, вона становить лише 1,9 %.

Останнім часом за ініціативи Єгипту (червень 2015 р.) робляться кроки щодо інтеграції ринків більшості субсахарських країн від Єгипту до Південної Африки. Так звана Тристороння Угода Вільної Торгівлі (Tripartite Free Trade Area, TFTA) була підписана в Каїрі у середині червня 2015 р. і повинна охопити економіки 26 країн від АРС до ПАР і від Маврикію до Намібії, поглинувши такі інтеграційні об'єднання як Співтовариство Розвитку Країн Півдня Африки (Southern African Development Community), Східноафриканське Співтовариство (East African Community) та Спільний Ринок Країн Східної та Південної Африки (Common Market for Eastern and Southern Africa). Загалом згадані 26 країн налічують 565 млн чол., що становить 57 % населення Африки і виробляють майже 58 % її ВВП (1,3 трлн. дол.). Угода поступово знижує митні обмеження і може прокласти дорогу до укладення загальноафриканської угоди про вільну торгівлю [4].

Єгипет нині вважають арабським мостом співробітництва з африканськими країнами. За ініціативи Каїра, Африканський Банк Розвитку лише у 2015 р. виділив 9 млрд дол. на важливі проекти розвитку, з яких 2,2 млрд дол. було направлено в приватний сектор.

20–21 лютого 2016 р. в єгипетському місті Шарм-ель-Шейх відбувся форум арабських і африканських держав, який об'єднав 1200 найвпливовіших бізнесменів двох регіонів. Тут варто зазначити, що лише інвестиції Єгипту у спільні африканські проекти у 2015 р. становили 8 млрд дол. На цьому саміті ще раз підкреслювалась провідна роль Єгипту у розбудові арабо–африканського співробітництва. Відзначалися, зокрема, зусилля АРС по спорудженню другої черги Суецького каналу, який значно розширив потенціал і перспективи співпраці, а також був споруджений у стислі терміни 2014–2015 рр. із загальною вартістю інвестицій на рівні 2 млрд дол. Сьогодні араби, передусім Єгипет, виступають за розвиток транспортних і логістичних проектів на просторі «від Каїра до Кейптауна» [5].

Нові перспективи має відкрити модернізація використання вод найбільшої африканської водної артерії – річки Ніл. В Ефіопії за допомогою Франції мають створити Греблю Відродження на річці Голубий Ніл. Вона доповнить потенціал Асуанської Греблі і лише для Єгипту за п'ять наступних років подвоїть обсяг торгівлі в регіоні з 5 млрд дол. щорічно до 10 млрд дол. Ісламський банк розвитку оголосив про виділення 1 млрд дол. на розвиток торговельних проектів у зазначеному регіоні протягом найближчого часу.

Слід додати, що Єгипет, Судан та Ефіопія активно вирішують спірні питання, які виникають в процесі планування Греблі Відродження. В рамках програми розбудови заходів довіри у грудні 2015 р. три країни підписали Декларацію принципів, згідно з якою повинні використовуватися лише ті розробки, які відповідають інтересам усіх трьох країн. Крім цього, регіональна організація країн басейну Нілу підтримала проект на тих же умовах економічної вигоди для всіх країн регіону. У березні 2016 р. зазначений проект було навіть розглянуто на саміті Африканського Союзу в Аддіс-Абебі. Саміт підтримав плани розбудови співпраці в басейні Нілу і дав ще 12 місяців на доопрацювання проекту. Загалом керівники АРЄ, Судану та Ефіопії провели понад 10 зустрічей, закликаних узгодити всі суперечливі моменти проекту. Крім цього, завдяки покращенню сполучення єгипетських морських портів з африканськими портами Східної Африки планується створити 12 арабо-африканських логістичних торговельних зон у цьому регіоні.

Повертаючись до проекту Греблі Відродження, слід відмітити, що гребля дасть можливість акумулювати 74 млрд куб. м прісної води на додаток до 55,5 млрд куб. м нільської води, яку отримує Єгипет сьогодні, і 18 млрд куб. м прісної води, які отримує зараз Судан [6].

На нещодавній квітневій нараді міністрів закордонних справ країн-членів Ліги арабських держав у Каїрі АРЄ і Королівство Саудівська Аравія (КСА) оголосили про плани сполучення мостом територій Єгипту та Саудівської Аравії у Червоному морі. АРЄ також визнала суверенітет Саудівської Аравії над островами Тіран та Санафір у Тіранській затоці, що дозволить Ер-Ріяду спорудити ще один міст, який має з'єднати КСА з Синайським півостровом і далі з Африканським континентом.

Сьогодні Саудівська Аравія значно активізувала свою африканську політику, протидіючи зростанню впливу Ірану на Чорному континенті. Зокрема, ще одним провідником інтересів КСА є ПАР, яка активно зміцнює співпрацю з Ер-Ріядом, протидіючи впливу Тегерану у Субсахарській Африці, наприклад, в Нігерії. Не можна не згадати активний політичний діалог між Преторією та Ер-Ріядом. Зокрема, 25 лютого 2016 р. один зі своїх перших візитів на посаді міністра закордонних справ Саудівської Аравії Адель Аль Джубейр здійснив саме до ПАР. У відповідь президент Саудівської Аравії Джекоб Зума 27 березня 2016 р. відвідав з державним візитом Саудівську Аравію. Важливою темою перемовин було питання

розширення співробітництва двох країн в сфері телекомунікацій і мобільного зв'язку. За повідомленням китайського інформаційного агентства Сінхуа, дві країни також розглянули співпрацю в боротьбі та запобіганню тероризму на внутрішній, субрегіональній та регіональній аренах [7].

Принагідно варто відзначити, що Саудівська Аравія нині є найбільшим у світі донором у сфері гуманітарних операцій. Так у 2014 р. КСА виділила на реалізацію програм розвитку 54 млрд саудівських ріалів (15 млрд дол.), що становить 1,9 % ВВП держави, яка є активними партнером Програми Розвитку ООН. Найбільшими саудівськими структурами, що виділяють гроші у згаданому контексті, є Саудівський Фонд Розвитку, Саудівське Агентство Допомоги та Центр Гуманітарної Допомоги короля Салмана. Причому дві останні організації було створено минулого 2015 р. Як говориться в саудівських джерелах, за останні 10 років КСА незмінно очолювала список з 10 найбільших донорів світу. Як зазначається в оприлюдненому нещодавно широкомасштабному плані розвитку Саудівської Аравії «Бачення 2030», Королівство і надалі надаватиме допомогу на потреби розвитку зарубіжних країн представникам приватного сектору, неприбутковому сектору, громадським організаціям і міжнародним експертам.

Як свідчить аналіз програми «Бачення 2030», Саудівська Аравія, як і інші країни Затоки, продовжують розширювати свою діяльність, засновану на довготерміновому плануванні, прогнозуванні і створенні фінансово-виробничих структур, здатних забезпечити стабільні прибутки, крім прибутків від вуглеводнів, які скорочуватимуться. Необхідно також відзначити, що країни Затоки виявляють ознаки переходу від конкуренції до координації в питаннях надання фінансової сприяння, допомоги для потреб розвитку та залучення як державних, так і приватних інвестицій. Центральну роль у цьому процесі покликана відіграти Саудівська Аравія, яка вже врегулювала свої розбіжності з ряду політичних та економічних питань з Катаром.

Не стоять осторонь і Об'єднані Арабські Емірати. Зараз ОАЕ активно співпрацюють з африканськими державами в багатьох сферах. Зокрема, ОАЕ активно вкладає інвестиції в розвиток інфраструктури океанічних портів африканських країн. Важливою є співпраця в галузях телекомунікацій та електроенергетики. Новими напрямками міжнародної співпраці аравійських монархій є відкриття філіалів престижних міжнародних учбових центрів, витрати на рекламу, у тому числі торгівельних марок, пропагандистську роботу, спортивне спонсорство і телебачення.

Розширюють авіап перевезення, незважаючи на проблеми даної галузі у світі, такі авіалінії, як «Катар Ейруейз», «Емірейтс», «Етіхад», «Флай Дубай», «Саудія». Ці авіакомпанії очолюють рейтинги найуспішніших авіакомпаній світу. Міжнародний аеропорт Дубай в Африці називають

«африканською бухтою», адже він уже перетворився в найбільший аеропорт та транзитний пункт, який використовується африканцями в їхніх поїздах до Європи та Азії.

Активно висвітлюють події у світі в цілому й Африці зокрема такі канали новин, як «Аль-Джазіра», «Емірейтс», чотири саудівські канали, що ведуть мовлення з Лондона, єгипетський супутниковий канал «Найл ТВ».

З прикрістю можна зазначити, що ми не бачимо жодного серйозного аналітичного матеріалу щодо нашого співробітництва з Африканським континентом для вищого керівництва країни. А відтак, коли науковці не донесли важливість і актуальність африканської теми для вищого керівництва України, дуже важко зрушити питання із нинішньої точки замерзання.

За таких умов особливе значення має активна робота громадських, неурядових організацій, і серед них таких, як «Африканська рада в Україні», «Центр українсько-африканських досліджень» та інших, які чималою мірою здатні компенсувати нерозвиненість української офіційної африканістики, надати серйозну допомогу її подальшому розвитку, формувати в українському суспільстві усвідомлення важливості африканської проблематики.

Думаю, що доцільно висунути наступну ініціативу – запропонувати Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України спільно з керівництвом Національної Академії Наук України замовити аналітичну доповідь «Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва України з країнами Африканського континенту». Для її підготовки провести організаційну та науково-методичну роботу, створити авторський колектив, визначити його керівників, терміни підготовки доповіді тощо. При цьому буде вкрай важливим забезпечити тісний взаємозв'язок науковців з практичними працівниками МЗС України, іншими міністерствами та відомствами, Українським національним комітетом Міжнародної торгової палати, бізнесовими колами, громадськими організаціями.

Думається, що підготовка, презентація та інформаційний супровід комплексної аналітичної доповіді стане одним з елементів тієї бази, що дозволить надати серйозного поштовху розвитку політичного і економічного співробітництва України з країнами Африканського континенту.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Afshin Molavi. The Arab world and the future of Africa / Al Arabiya English. – 2015. – June, 21.
2. Фон Грюнебаум Г.Э. Классический ислам (600-1258). Очерк истории/ Густав Эдмунд фон Грюнебаум. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
3. Gulf states back Morocco on Sahara / Al Arabiya English. – 2016. – April, 21.
4. Afshin Molavi. Op.cit.
5. Mona El-Fiqi. African opportunities / Al Ahram Weekly. – 2016. –

February, 24.

6. Doaa El-Bey. More cooperation on the dam / Al Ahram Weekly – 2016. – February, 24.

7. Thembisa Fakude. South Africa: Between Iran and Saudi Arabia? / Al Jazeera. – 2016. – March, 31.

*Доповідь на Пленарному засіданні **Чікезі Огбонна Нвачукви**,
Радника Посольства Федеративної Республіки
Нігерія в Україні*

ПОЛІТИЧНИЙ ІСЛАМ У КРАЇНАХ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ

Одним з визначальних трендів суспільно-політичного розвитку держав Субсахарської Африки на сучасному етапі є зростання ролі і впливу ісламу та радикалізація ідеології й політичної практики рухів і угруповань, що діють під його прапорами. Це обумовлюється кількома чинниками.

Іслам є найпоширенішою релігією континенту (41% населення), і чисельність мусульман продовжує зростати. Половина країн Африки відносять себе до мусульманського світу: з 57 держав-членів Організації Ісламського співробітництва¹ 26 розташовані на Африканському континенті. Іслам присутній в Африці з VIII ст. На територіях південніше Сахари ця релігія найбільше поширена у Західній Африці та на узбережжі Індійського океану. У Джибуті, Західній Сахарі, Мавританії, Сомалі, Судані, на Коморських островах іслам – державна релігія. У Гамбії, Гвінеї, Гвінеї-Бісау, Малі, Нігері, Нігерії, Сенегалі і Чаді близько половини населення – мусульмани. Більшість мусульман Африки – суніти.

Іслам, що орієнтований на колективні практики (на відміну від християнства, яке зосереджує увагу на індивідуальному сприйнятті істини), виявляє більшу здатність адаптуватися до місцевих умов. Ця релігія вкорінюється в духовно-культурній сфері, зростає з африканськими традиційними соціальними інститутами, що сприяє її перетворенню в активну соціально-політичну силу.

Популярності ісламу сприяли процеси поєднання антиколоніальних рухів африканських народів з політичною боротьбою. Криза світських ідеологій (лібералізму і комунізму) у постбіполярну добу підштовхнула мусульманське населення до більш близьких ментально і культурно релігійних цінностей. У цьому контексті ісламська ідеологія протиставлялася Європі, яка асоціювалася з колоніалізмом й світськими державними інститутами, які часто демонстрували відсутність зрозумілої державної концепції розвитку. У свідомості африканців-мусульман закріплюється думка, що іслам може захистити культурні і духовні настанови від наступу Заходу й створити модель суспільства, заснованого на справедливих законах і духовних цінностях на противагу соціальним катаклізмам.

¹ Організація Ісламського співробітництва (до 2011 р. – Організація Ісламська конференція) – міжнародна організація, яка об'єднує мусульманські країни. Мета ОІС – зміцнення ісламської солідарності та сприяння всебічному співробітництву держав-членів.

Політична вага ісламістів зростає також на фоні того, що у ряді держав регіону (Чад, Малі, Сомалі, Нігер, Нігерія, Центральноафриканська республіка, інші) інститути влади послаблені громадянськими війнами і соціально-економічними складнощами, що загострює боротьбу між етнічними, конфесійними, племінними групами за ресурси. Ісламістські організації часто використовують фактор міжкланового суперництва, підтримуючи антиурядові настрої у племен, які на даний час позбавлені впливу. Ісламісти також часто позиціонують себе як єдину владу, що здатна забезпечити мир і безпеку. На фоні бідності й соціальної нерівності ісламські принципи соціальної організації, підкріплені фінансовою допомогою, стають в очах знедолених верств населення привабливою альтернативою.

Прикладом може бути діяльність «Союзу ісламських судів» (СІС) у Сомалі. Перший такий ісламський суд був створений у Могадішо у 1993 р., згодом подібні структури стали з'являтися по всій країні. Діяльність СІС стала наслідком самоорганізації «знизу». У Сомалі, де десятиліттями триває «війна усіх проти всіх», місцеві ланки СІС стали політизованими органами ісламського самоврядування, які виконували функції забезпечення безпеки населення, виступали ініціаторами створення соціальної інфраструктури: лікарень, освітніх закладів, правоохоронних органів, захищали місцевих бізнесменів, боролися з поширенням наркотиків. Водночас, система, що утворювалась, набувала ознак тоталітаризму: діяли шаріатські суди, ісламська поліція, застосовувалися середньовічні норми покарання. Проте, сомалійці вважали це кращим, ніж анархія і розгул криміналу. СІС почав розширювати підконтрольну територію, створювати нові структури (Рада здійснення шаріату, 2000 р.; Вища рада Союзу ісламських судів, 2004 р.). Місцеві сомалійські клани, вбачаючи у СІС загрозу своєму впливу, у 2006 р. утворили альянс та підтримали рішення президента А. Ахмеда звернутися до зовнішньої допомоги. Втручання Ефіопії у грудні 2006 р. за підтримки США і місцевих кланів призвело до послаблення СІС, який перейшов на нелегальне становище. Проте, й дотепер «Союз ісламських судів» користується підтримкою місцевого населення через те, що встановлений ним специфічний порядок не зловживав репресіями проти мирного населення, на відміну від урядових військ, ефіопських сил та кланових угруповань.

Так само в Нігерії, найбільшій за чисельністю населення африканській країні (178 млн жителів: 50% – мусульмани і 40% – християни) радикальна ісламістська організація «Боко Харам» знайшла підтримку у північних районах, де рівень безробіття серед молоді сягає 80%, економіка деградує, а у правлячих колах поширена корупція [1].

Зауважимо, що підтримка ісламських радикальних угруповань населенням характерна для регіонів, які обтяжені особливо гострими соціально-економічними проблемами, активними процесами маргіналізації населення, особливо молоді. За таких обставин ісламські

порядки представляються не ідеалом суспільного устрою, а «меншим злом» порівняно з хаосом чи беззаконням.

При цьому методи впровадження радикальної версії ісламу сприймаються населенням ворожо. Так, після встановлення контролю ісламістської «Аш-Шабаб»² у провінції Нижня Шабелле (Сомалі) припинилися пограбування на дорогах, розбійні напади, пропаганда серед місцевих призвела до широкої підтримки руху, в якому молодь вбачала реальну політичну силу, гаранта стабільності. З нагоди встановлення контролю над провінцією бойовики оприлюднили заяву, що зробили це на прохання місцевих жителів для припинення бандитизму. Проте, руйнування бійцями «Аш-Шабаб» священних місць (суфійських гробниць), заборона діяльності міжнародних гуманітарних організацій в період посухи й голоду у 2011 р. призвели до послаблення їхніх позицій. Так само в Нігерії, після захоплення бойовиками «Боко Харам» північно-західних районів країни якість життя населення погіршилась через встановлення жорстких форм шариату, розстріл інакодумців, контроль за цінами. У штаті Борно 54 тис. осіб опинилися перед загрозою голодної смерті через відмову ісламістів приймати гуманітарну допомогу. В результаті рівень підтримки з боку населення зменшився.

Останнім часом ми спостерігаємо процеси швидкої радикалізації ісламських рухів в країнах Субсахарської Африки. Загрозлива ситуація склалася в Нігерії. У 2002 р. в Нігерії на основі пропагандистського салафітського руху «Молоді мусульмани» (існував з 1995 р.) сформувалася організація, відома сьогодні як «Боко Харам»³, яка виступає за повалення чинної влади, за створення ісламської держави, проти світської влади, євро-християнської культури, науки і освіти. Нігерійські ісламісти претендують на монополію на істину і єдине вірне тлумачення релігійних приписів. Діяльність цієї організації була позбавлена етнічного забарвлення, вона виступала за відновлення справедливості у власному розумінні через ліквідацію соціальної і майнової нерівності, корупції, трайбалізму, клановості, безробіття. Така мета, експропріювати і поділити багатства, виглядає привабливою для молоді, створює, хоча й специфічні, соціальні ліфти.

З 2009 р. «Боко Харам» перейшла до терористичної діяльності. Роз'єднані загони непрофесіоналів трансформувалися у цілісну структуру під єдиним командуванням, бійці якої проходили військову підготовку у Мавританії, Сомалі, Алжирі і навіть Афганістані. Від терактів екстремісти

² «Харакат аш-Шабаб аль-Муджахидин», у перекладі з арабської – «Молодіжний рух моджахедів»

³ «Боко Харам» мовою хауса означає «західна освіта – гріх». Офіційна назва організації «Товариство послідовників розповсюдження вчення Пророка і джихаду». У 2014 р. за ініціативою Нігерії РБ ООН внесла «Боко Харам» до списку терористичних організацій, вона визнана найбільш смертоносною терористичною організацією світу.

досить швидко перейшли до захоплення населених пунктів: атакували адміністративний центр штату Борно м. Майдугурі. На початку 2015 р. вони контролювали 70% території штату [2]. У результаті спільних дій збройних сил Нігерії, Нігеру, Чаду, Камеруну вдалося звільнити частину захоплених територій, проте, «Боко Харам» зберегла боєздатність. Той факт, що в ході зіткнень з урядовими військами ісламісти зазнавали незначних втрат, дає підстави припускати, що існують симпатії до них у місцевого населення і співчуття серед нігерійських офіцерів-мусульман.

Частиною радикального ісламського руху є й згадувана сомалійська організація «Аш-Шабаб». Вона була утворена у 2004 р. лідерами «Союзу ісламських судів» як молодіжний салафітський рух. Після розгрому СІС «Аш-Шабаб» стала його спадкоємицею і проголосила метою діяльності звільнення країни від іноземців, створення ісламської держави на принципах салафізму, розповсюдження істинного ісламу в Африці. Тільки у 2014 р. «Аш-Шабаб» здійснила 497 терактів, в яких загинули 1022 людини [3].

Іншим епіцентром ісламістської активності залишається Малі. Країна обтяжена рядом економічних, соціально-політичних та демографічних проблем. Основу економіки складає сільське господарство, але земель бракує. Адже в Малі один з найвищих показників фертильності у світі – 7,4 дитини на одну жінку. Села перенаселені, що збільшує соціальну напруженість, загострює етноконфесійні відносини. Найбільш складна ситуація утворилася на півночі, в районах компактного проживання туарегів і арабів. Це створило сприятливі умови для ісламістської пропаганди, яка поєднувалась з соціальною підтримкою бідноти. Тут були створені тренувальні табори радикальних ісламістів. Ситуація особливо загострилася після «арабської весни» (2010–2011). Протягом 2015 р. у країні відбулося 12 терактів за участю таких угруповань, як «Аль-Мурабітун»⁴, «Аль-Каїда в країнах ісламського Магрибу» (АКІМ)⁵, «Ансар ад-Дін»⁶. Найрезонанснішим став напад на готель «Редісон Блю» у столиці м. Бамако. Терористи з організації «Аль-Мурабітун» захопили 170 осіб, переважно іноземців. Протягом штурму до 30 людей загинули.

⁴ «Аль-Мурабітун» – арабською назва берберської династії Альморавидів, що правила Марокко у XI – XII ст. Метою своєї діяльності організація проголошує об'єднання мусульман Африки та ісламських рухів проти світських і немусульманських сил.

⁵ АКІМ була утворена у 2007 р., до її складу входять бійці з Малі, Нігеру, Сенегалу, Мавританії, Марокко. Метою своєї діяльності організація проголошує розповсюдження ісламського закону та звільнення малійців від французького колоніалізму.

⁶ «Ансар ад-Дін» – «Захисник віри», туарезька ісламістська організація, утворена у 2011 р. Метою організації є встановлення політичного контролю над країною й започаткування ісламського правління.

Активно діє в Малі і угруповання «Ансар ад-Дін». У липні 2012 р. вся територія Азаваду опинилася в руках ісламістів і вони проголосили створення Ісламської держави Азавад. У містах Гао і Тімбукту ними було знищено низку мусульманських та домусульманських святих місць, що були оголошені «архітектурою ідолопоклонства», частина з яких мала статус світової спадщини ЮНЕСКО. На захоплених територіях ісламісти запроваджували закони шаріату, переслідували жителів за паління, вживання алкоголю.

Тенденцією, що викликає занепокоєння, є набуття екстремістськими організаціями транснаціонального характеру. Так, з 2013 р. «Боко Харам» здійснює терористичні акти у сусідніх Чаді, Нігері, Камеруні. У серпні 2014 р. лідер організації Абубакар Шекау оголосив про створення халіфату на Північному Сході Нігерії зі столицею у м. Гвоза, а у березні 2015 р., після присяги на вірність «Ісламській державі» (ІД)⁷, територія, яку контролювала «Боко Харам», отримала назву «Західноафриканська провінція Ісламської держави». У травні 2015 р. про приєднання до ІД оголосила «Аль-Мурабітун». Проте, «Боко Харам» та «Аль-Мурабітун» є радше ідейними союзниками «Ісламської держави», ніж її підрозділами.

Сомалійська «Аш-Шабаб» розповсюдила свою діяльність на Кенію, Ефіопію, Уганду і Джибуті. У 2015 р. в результаті нападу бойовиків «Аш-Шабаб» на коледж у м. Гарісса (Кенія) загинули 147 осіб. Відомі також їхні напади на кенійські села, де ісламістами були вбиті всі, хто не зміг процитувати Коран. У 2012 р. «Аш-Шабаб» формально приєдналася до «Аль-Каїди», а також, проголосила створення «Ісламського вілайята Шабелле».

Відомо також, що ісламісти співробітничать між собою («Боко Харам», «Аш-Шабаб», «Аль-Каїда в країнах ісламського Магрибу», «Аль-Каїда на Аравійському півострові»): здійснюється спільне навчання, фінансова підтримка, логістичні операції, вдосконалення тактики терактів.

Ще однією відмінністю сучасного радикального ісламського руху, яка притаманна і субсахарським угрупованням, є мережевий характер структур, окремі частини яких мало взаємодіють між собою. Водночас, склад цих підрозділів інтернаціональний. До «Боко Харам» крім нігерійців, переважно етнічних канурі, входять вихідці з Мавританії, Сомалі, Судану. У «Аш-Шабаб» воюють суданці, саудівці, єгиптяни, пакистанці, єменці. Не позбавлені такі організації і міжособної боротьби. Зокрема, «Аш-Шабаб» неоднорідна за своїм складом, включає в себе фракції, утворені за принципом кланової приналежності. Це спричиняє

⁷ «Ісламська держава» – терористична ісламістська сунітська квазідержавна організація, що на даний час контролює частину території Іраку та Сирії, а також бере участь у воєнних діях в інших (Афганістан, Пакистан, Лівія, Ємен, ін.) державах. Була утворена у 2006 р. в результаті злиття понад десяти повстанських та ісламістських організацій в Іраку.

боротьбу за вплив, вирішальну роль у результатах якої має впливовість клану в сомалійському суспільстві.

Політизація ісламу в Африці обумовлена також тим, що африканська правляча еліта знаходиться під суттєвим духовним впливом і у фінансовій залежності від міжнародних ісламських організацій, впливових ісламських держав. Тому державні структури часто сприяють діяльності ісламських організацій та проповідників або залишаються доброзичливо нейтральними по відношенню до них.

Відіграє свою роль і фактор ісламської солідарності у просуванні впливу і зміцненні позицій мусульманських держав у Субсахарській Африці на фоні зростання загальносвітового інтересу до цього регіону планети. Так, Саудівська Аравія розширює свою присутність в Африці через фінансування будівництва мечетей та ісламських центрів. Ряд африканських держав (Судан, Еритрея, Нігерія) підтримали саудівську інтервенцію в Ємені.

Ісламський фактор як важіль впливу використовує й Іран. У Нігерії він спирається на факт проживання у цій країні найбільшої шиїтської общини Африки – близько 1 млн. осіб. Шиїти Нігерії активно займаються проповідницькою діяльністю, іноді виявляються союзниками зовнішніх сил і викликають підозри у нелояльності владі. Так, Шиїтський Ісламський рух Нігерії зазнав удару з боку нігерійських сил безпеки. У грудні 2015 р. в м. Зарія (північ Нігерії) нігерійськими військами було вбито 1000 шиїтів, був поранений й заарештований духовний лідер шиїтів Нігерії шейх Ібрагім Закзакі, одна його дружина та двоє синів загинули. Це спровокувало мирні виступи протесту нігерійських шиїтів. Іран відреагував на події вимогами пояснень від уряду Нігерії.

Зважаючи на те, що Нігерія найбільша нафтовидобувна країна Африки (поклади нафти знаходяться на півдні, а основне населення цих районів – християни), її внутрішньополітична ситуація впливає на нафтові котирування і перебуває в полі зору як нафтовидобувних країн, так і найактивніших у цьому регіоні зовнішніх акторів, передусім, США, Китаю, Франції. Загострення сунітсько-шиїтських відносин може перетворити Нігерію на плацдарм ірансько-саудівського суперництва. Поки що переваги на боці Саудівської Аравії. Проти посилення іранського впливу в Нігерії виступають і США. Чинне керівництво країни в особі президента Мухаммада Бухарі (мусульманин-суніт) і уряду, до складу якого входять також переважно мусульмани-суніти, приєдналося до саудівської «антитерористичної коаліції», що багатьма було розцінено як антишиїтський і антиіранський крок. Адже діяльність коаліції спрямована проти єменських хуситів, які відомі проіранською орієнтацією.

Ряд дослідників вважають, що ісламський фактор може бути також використаний США і Саудівською Аравією для стримування подальшого проникнення Китаю в Африку. Вірогідними вогнищами напруженості називають Ефіопію і Еритрею, між якими можна спровокувати конфлікт,

спираючись на мусульманські племена, які проживають у східній частині Ефіопії, тоді як переважна частина населення – християни. Оскільки Китай відкрив у Джибуті першу свою військову базу на Африканському континенті, спроби дестабілізації ситуації, використовуючи ісламістів, можуть відбутися саме тут.

Слід очікувати також подальших спроб просування радикальних ісламських ідей і угруповань на південь континенту. Держави субрегіону виявляються слабкими і самотійно розгромити ісламістські сили не здатні. Тому ця територія так приваблює ісламістів вірогідністю реалізації проекту розбудови ісламського халіфату. Важливо розуміти, що Субсахарський регіон за своїми характеристиками: величезний ресурсний потенціал, експорт якого становить основу прибутку і багатства держав; значна кількість молоді; гострі соціально-економічні проблеми; слабкість державних структур у питанні вирішення внутрішніх конфліктів і забезпечення стабільності та безпеки, – виявляється придатним, якщо не ідеальним для застосування тих методик управління територіями, які вже апробовані бойовиками «Ісламської держави» на Близькому Сході. В разі витискування ісламістів ІД з регіону Близького Сходу, вірогідність їх міграції до країн Сахелю, зважаючи на вище зазначені умови, залишається високою. Адже Африка вже знала такі міграції ісламістів з Алжиру після їх розгрому в ході громадянської війни (1991–1999), з Лівії після падіння режиму Каддафі (2011), тощо. Ісламісти активно здійснюють рекрутинг молоді через соціальні мережі, користуючись відсутністю роботи, а також агресивно пропагуючи радикальні погляди.

Отже, ісламські політичні рухи залишатимуться впливовим фактором суспільно-політичних процесів, перед усім в зоні Сахелю, де зосереджена значна частина мусульманського населення. Іслам знаходиться у стані пасіонарного підйому. Але в регіонах, обтяжених комплексом соціально-економічних проблем це проявляється у зниженні привабливості традиційного ісламу на фоні зростання радикальних ісламістських настроїв. Навіть якщо нинішні радикальні угруповання в Африці будуть ліквідовані, з'являться інші аналогічні структури. У великих людських колективах ідеологію неможливо перемогти силою зброї, її можна замінити іншою ідеологією, яку сприймуть маси. Щоб не перетворитися на плацдарм для тероризму, країнам необхідні глибокі реформи і підтримка міжнародного співтовариства для подолання соціально-економічної і політичної маргіналізації районів і соціальних груп, для боротьби з безробіттям і бідністю.

Без сумніву, велику роль відіграватиме і соціальна політика щодо інкорпорації молоді у активне соціально-економічне життя, надання їй альтернативної радикалізму перспективи для самореалізації. І провідні країни світу, які сьогодні так зацікавлені у розбудові відносин з Африкою, мають допомогти в цьому для спільного блага світу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Лебедева Э. Радикальный исламизм в Африке южнее Сахары / Э. Лебедева / Российский совет по международным делам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russiancouncil.ru/extremism-africa>.

2. Африка ниже Сахары: тенденции и прогноз на 2016 г. Информационно-аналитический портал ГЕОПОЛИТИКА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geopolitica.ru/article/afrika-nizhe-sahary-tendencii-i-prognoz-na-2016-g#.V6zZZC1KV95>

3. Лебедева Э. Там само.

Під час Пленарного засідання (зліва на право):

Оганов А. Т. – радник відділу країн Підсахарської Африки Департаменту Близького Сходу та Африки МЗС України;

Ши Яцзюнь – д.політ.н., доц., директор Інституту Конфуція від китайської сторони Київського національного лінгвістичного університету;

Пророченко Н. О., к.і.н., доц., с.н.с., доцент кафедри мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу

Київського національного лінгвістичного університету.

РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНІ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ

УДК 327:339.924(66/67)

Ціватий В. Г.

РЕГІОНАЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ В СУБСАХАРСЬКІЙ АФРИЦІ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПОЛІЦЕНТРИЧНОГО СВІТУ: ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР.

У міжнародних відносинах початку ХХІ ст. пильну увагу дослідників привертає зовнішньополітична та дипломатична діяльність держав, а саме – її інституціональна та соціально-економічна складова. Цей інтерес обумовлений тим, що в сучасному світі політика, дипломатія та економіка дійсно є унікальними інструментами політичного регулювання, які є здатними гармонізувати міжнародний клімат, залагоджувати гострі кризи й конфлікти, активізувати суспільно-політичні процеси та інформаційно-комунікаційні зв'язки, зближати людей різної етнічної, релігійної та соціально-політичної приналежності. На сьогодні будь-яка держава поставлена перед новими викликами і загрозами часу в глобалізованому світі. Зокрема, це стосується проблем культурної експансії, інтернаціоналізації, інституціоналізації.

Ці проблеми актуалізують питання місця й ролі держави в політико-дипломатичних системах і сприяють більш ефективному використанню глобалізованим співтовариством соціально-економічного потенціалу в інтересах тієї чи іншої держави. Уряди держав світу чутливо ставляться до зазначених проблем і чітко фіксують їх шляхи вирішення в міжнародній і національній нормативно-правових базах. Незважаючи на різноманітний спектр підходів до реалізації зовнішньополітичних доктринальних документів, фактично на сьогодні лише деякі держави володіють дійсно ефективною й багатовекторною зовнішньою політикою й ефективною дипломатією.

Процес інституційно-регіональної інтеграції та стрімке зростання у ХХІ ст. політико-дипломатичного співробітництва на регіональному й міжнародному рівнях дозволило Республіці Кенія заявити про себе в новому столітті як про самостійного гравця на міжнародній арені, залучити її як нового міжнародного актора до політико-дипломатичної системи та інтеграційних процесів, які на сьогодні стрімко розвиваються на Африканському континенті, зокрема – у Субсахарській Африці, та у світі. На сьогодні Республіка Кенія є однією із найбільш успішних держав Східної Африки, яка динамічно розвивається і набуває політико-дипломатичної ваги й статусності регіонального рівня.

З перших же років державності, в якості своїх головних пріоритетів у сфері зовнішньої політики і дипломатії, Республіка Кенія першими задекларувала наступні принципи: незалежність, активність, рівновіддаленість від конфронтаційних блоків («принцип позитивного нейтралітету»). У цілому на основі компаративного аналізу можна констатувати, що серед основних напрямів зовнішньої політики Кенії найбільш сталими і традиційними є відносини з Великою Британією. До сьогодні остання зберігає можливості впливати на колишню колонію, успішно облаштувавшись і пристосувавшись до нових політико-дипломатичних реалій у Східній Африці. Європейський Союз на сьогодні не виявляє значної зацікавленості в посиленні політичних відносин з Кенією, але в той же час намагається посилювати економічну складову співпраці з державами Східноафриканського регіону. США в цілому зацікавлені лише у військово-технічних контактах та у своїй військовій присутності в регіоні з безпекових міркувань. Враховуючи посилення глобалізаційних світових процесів, що безперечно впливають на кенійську зовнішню політику, необхідно констатувати пріоритетність інтернаціоналізації політичних, політико-інституційних і дипломатичних зв'язків у міжнародних відносинах Республіки Кенія у XXI ст.

Із середини 1980-х р. найважливішу позицію в зовнішньополітичних і дипломатичних пріоритетах Кенії займає регіональне співробітництво. Головна мета міжнародної діяльності країни на сьогодні – це створення сприятливих зовнішніх умов для соціально-економічного розвитку, її становлення як демократичної держави, а також сприяння у побудові багатополярного (поліцентричного) сучасного світу.

Республіка Кенія тривалий час перебувала в десятці лідерів за показниками політичної та соціально-економічної стабільності на Африканському континенті. Цієї репутації вона набула ще в роки перебування при владі її першого Президента Джомо Кеніятті, який на безальтернативній основі та переважаючою більшістю голосів переобирався на цю посаду в 1969 і 1974 рр. Однак, президентські вибори, які відбулися у грудні 2007 р., на яких отримав перемогу Мваї Кібакі (уперше обраний на цю посаду у 2002 р.), ледве не зруйнували репутацію політичної стабільності країни. Головний суперник М. Кібакі – Раїла Одінга, який також прагнув обійняти президентський пост, оскаржив підсумки виборів і закликав своїх прибічників до масових акцій протестів. Вони вилилися у хвилю кривавих етнічних сутичок по всій країні на початку 2008 р. Їх вдалося спинити лише завдяки втручання колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, якому вдалося вмовити протидіючі сторони сісти за стіл переговорів і розв'язати проблему дипломатичним шляхом [1].

Основні інститути кенійської державності були сформовані в перші роки незалежного розвитку країни. Разом з тим, суттєві зміни в інституціонально-політичному та політико-дипломатичному розвитку Республіки Кенія відбулися внаслідок масштабних ліберально-демократичних перетворень кінця 1990-х – початку 2000-х рр. [2]. Головними підсумками реформ стали: відхід від влади та політичної діяльності військових сил та введення в країні реальної

багатопартійності і прямих президентських виборів. На початку ХХІ ст. в Кенії значно підвищилася роль законодавчих органів влади та інституціональний розвиток держави [3].

Науковці відзначають нові тенденції в інституційно-політичному розвитку Республіка Кенія [4]. На Африканському континенті набуває популярності та розповсюдження ідея федерації, у Східній Африці федералізм вже набув поширення як на внутрішньому, так і на регіональному рівнях. В Ефіопії діє система «етнічного» федералізму, в Сомалі вже створюються федеративні політичні інститути. Інституційно-політичні процеси щодо федеративного типу державного устрою набувають поширення і в Республіці Кенія. Так, на сьогодні, можемо констатувати, що у 2014-2015 рр. все більше посилюється тенденція до зміни державного устрою Кенії в напрямі децентралізації за етнорегіональним принципом. Федералізація торкнулася Східноафриканського регіону у цілому, що знайшло своє відображення у створенні Східноафриканського співтовариства. Однією із головних його цілей є формування політичної федерації під гаслом «Один народ, одна доля».

На сьогодні Республіка Кенія – це регіональний центр торгівлі і фінансів Африки, і в той же час – аграрна країна з відносно високим рівнем розвитку багатогалузевого сільського господарства. Гірничо-промисловість розвинена досить слабо й відіграє незначну роль в економіці та загальній структурі господарської діяльності країни, хоча Кенія багата на розвідані поклади корисних копалин [5].

У Кенії на сьогодні зосереджено дві третини усіх національних парків Африки, тому туризм має стати одним із напрямів соціально-економічного розвитку цієї країни. Туристична подорож або сафарі-туризм цією країною – прекрасна можливість познайомитися з прадавньою культурою племені масаїв, відпочити на відмінних пляжах узбережжя Кенії. Сафарі проходять по знаменитих парках Кенії «Масаї Мара», «Цаво», «Амбоселі». Їх тривалість становить від двох-трьох днів до декількох тижнів. Класичні варіанти сафарі інколи пропонують поєднувати з екзотичними формами відпочинку, наприклад, з елементами орнітології (спостереження за птахами та їх географічним розповсюдженням). Для тих, хто віддає перевагу рибній ловлі, пропонують сафарі у поєднанні з океанською риболовлею на узбережжі Індійського океану.

Для того, щоб вистояти і прогресувати у розвитку в сучасному глобалізованому світі, Республіці Кенія (як й іншим державам Африки) необхідно протиставляти західним цінностям і стандартам свою самобутню африканську культуру. Держави Африканського континенту мають запропонувати свій альтернативний шлях політичного, соціально-економічного й інституціонального розвитку, при цьому зберігаючи свою ідентичність і глибоко розуміючи проблеми, що стоять перед континентом [6].

Сучасний стан світового фондового ринку характеризується посиленням нестабільності в умовах системної невизначеності глобальної інституціональної динаміки. Уповільнення зростання світової економіки, падіння цін на нафту призводять до зростання диспропорційності між

розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, поглиблюючи кризові явища в бюджетному та фінансовому секторах цих країн, у т.ч. й країн Африканського континенту [7].

На сьогодні доводиться констатувати, що в країнах Африки існує усвідомлене розуміння глобальних проблем сьогодення, але конкретних ефективних спільних шляхів їх вирішення до поки не знайдено і не запропоновано. Африка, «...обіймає останнє місце за показниками внутрішньорегіональної торгівлі й інвестицій» [8].

У сучасній зовнішній політиці і дипломатії Республіки Кенія присутній і український контекст. Адже «...упродовж останніх років Африка демонструє світові порівняно високі темпи економічного розвитку, що спонукає Україну приділяти дедалі більше уваги цьому континенту... Африка має стати важливим джерелом отримання окремих сировинних матеріалів та цінних природних ресурсів і потенційним ринком збуту продукції українських виробників. ... На часі – створення трансафриканської мережі точкової присутності із забезпечення українських торговельно-економічних інтересів, керованої з базових регіональних дипломатичних представництв України в Єгипті, ПАР, Нігерії, (Гані та Кенії), Замбії тощо...» [9].

Кенія зі свого боку також зацікавлена в розвитку взаємовигідних кенійсько-українських відносин, зміцненні міждержавних зв'язків на всіх рівнях і напрямках двостороннього торговельно-економічного, політичного, військово-технічного і культурно-гуманітарного співробітництва.

Важливою складовою нової системи суспільних відносин є сучасні інформаційні технології. Сьогодні ми спостерігаємо тенденцію, коли формування економіки, базисом якої є сучасні знання, стає одним із основних стратегічних пріоритетів політики як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, які вбачають в сучасних інноваційних технологіях ефективний інструмент, здатний забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток держави у цілому. Республіка Кенія в умовах глобалізованого світу обрала одним із перспективних напрямів свого розвитку інформаційне суспільство – із перспективою рівноправної інтеграції у глобальний інформаційно-комунікаційний простір [10].

На сьогодні в Кенії є наявним достатньо розвинений інформаційно-комунікаційний сектор. Але, незважаючи на деякі успіхи і досить високий ріст кількості абонентів, сотовий (мобільний) зв'язок у Кенії продовжував розвиватись у 2013-2015 рр. переважно в південних районах, де розташовуються найбільші промислові центри країни, зокрема, такі, як Найробі, Момбаса і Кісумі.

Кенійське керівництво надає значної уваги поширенню інформаційних технологій в країні. Ця перспектива розвитку знайшла своє відображення у кенійській стратегії розвитку – «Бачення 2030» («Kenya Vision 2030»). Вона є загальним програмним документом, що був прийнятий 2008 р., і який являє собою програму розвитку країни на період 2008-2030 рр., спрямовану на перетворення Кенії «у промислово розвинену країну із середнім статком, яка забезпечує своїм громадянам високий рівень життя» [11].

Зрозуміло, що цей документ охоплює досить значний період часу і демонструє загальне бачення того, якою має стати Республіка Кенія до 2030 р. Відповідно до цієї програми в розвитку країни виокремлюються три невід’ємні складові, які охоплюють економічну, соціальну і політичну сфери. Головна мета, яку переслідує кенійський уряд, полягає в тому, щоб до 2030 р. створити в країні конкурентоздатне на міжнародній арені й процвітаюче кенійське суспільство з високим рівнем життя.

Отже, зовнішня політика і дипломатія виступають важливими елементами стратегічної політики держави, що спрямована на демократичний суспільно-політичний розвиток, економічний прогрес, зміцнення національної ідентичності, захист національних інтересів та прав людини, забезпечення безпеки її громадян та держави.

Сьогодні посилюється тиск світові економіки на країни Африканського континенту, що супроводжується економічним суперництвом за регіони впливу, перш за все – у Східній Африці. Цей процес надає державам Африканського континенту можливість (певний унікальний шанс!) змінити роль Африки у сучасній моделі світової економіки та диверсифікувати економіку африканських країн згідно з новими умовами та потребами соціально-економічного розвитку ХХІ ст. Однак цей шанс може бути успішно реалізований лише за певних умов – підвищення рівня освіти населення, вдосконалення та професіоналізму працівників; спільних зусиль та узгоджених дій африканських держав у вирішенні найважливіших завдань розвитку.

Варто відзначити якісні зміни у зовнішньополітичному, зовнішньоекономічному та дипломатичному напрямках діяльності керівництва Республіки Кенія у ХХІ ст., в основі яких лежить перехід на позиції прагматизму практично у всіх сферах, причому це здійснюється на основі особливостей історичного розвитку країни як колонії Великої Британії у минулому.

Масштабні зміни, які відбуваються на початку ХХІ ст. в соціально-політичній, економічній та безпековій ситуації в регіоні Близького Сходу та Північної Африки під загальним визначенням «арабська весна», актуалізували й обумовили необхідність під новим кутом зору проаналізувати роль держав Африки, у тому числі Республіки Кенія, в розвитку сучасного глобалізованого світу, та довести, що вони можуть бути прикладом дієвої регіональної зовнішньої політики та дипломатії в інституціональному та політико-дипломатичному вимірах.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Достижение социальных целей Нового партнерства в интересах развития Африки. [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Refworld. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5497dc1c4>
2. Костелянец С.В. Конфликты по-африкански: динамика и способы урегулирования / С.В. Костелянец // Азия и Африка сегодня. – 2010. – № 01. – С. 40 – 43.

3. Kenya Vision 2030. Nairobi, January 2007 // Ministry of State for Planning and National Development and Vision 2030. URL: <http://www.planning.go.ke>
4. Турьинская Х.М. Федерализм в Восточной Африке: «один народ – одна судьба»? / Х.М. Турьинская // Азия и Африка сегодня. – 2014. – № 04. – С. 29 – 33.
5. Перспективы развития мировой экономики. Бюллетень основных прогнозов ПРМЭ, Январь 2015 [Электронный ресурс]: офіційний веб-сайт МВФ. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2015/update/01/pdf/0115r.pdf>
6. Циватий В.Г. Європейська регіональна політика: історичні імперативи і глобалізаційні впливи // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики. Збірник тез доповідей / За заг. ред. Н.О. Татаренко, В.Г. Циватого. – Київ, 2012. – С.142-147.
7. Аверькова И.В. Адаптация стран Африки к процессам финансовой глобализации / И.В. Аверькова. – Автореф. дис. ... канд. соц. наук. – М., 2005. – 26 с.; Шкодін І.В., Карпова І.В., Івашенко М.В. Вплив політики кількісного пом'якшення на розвиток світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності / І.В. Шкодін, І.В. Карпова, М.В. Івашенко // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 1 – 2 (2). – С. 4 – 7; Глобальные экономические перспективы улучшатся в 2015 году, офіційний веб-сайт The World Bank. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/13/global-economic-prospects-improve-2015-divergent-trends-pose-downside-risks>
8. Див. докл.: Матвеева Н.В. Кения: имидж стабильности / Н.В. Матвеева // Азия и Африка сегодня. – 2009. – № 6. – С. 34-40; Можаров А.Н. Африка. Укрепить региональную экономическую интеграцию/А.Н. Можаров // Азия и Африка сегодня. – 2009. – № 11. – С. 6 – 7.
9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» / ред. кол. В.П. Горбулін, О.С. Власюк. – К.: НІСД, 2015. – С. 432.
10. Ngom A. Les Technologies de l'Information dans l'Economie Africaine, l'importance du partenariat public/privé / A. Ngom. – Dacar, 2005. – 166 p.
11. Kenya Vision 2030. Nairobi, January 2007. // Ministry of State for Planning and National Development and Vision 2030. URL: <http://www.planning.go.ke>

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ: СПРОБИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.

Інтеграційні процеси, які отримали поширення у світі з руйнуванням біполярної системи міжнародних відносин, відіграють нині конструктивну роль в багатьох регіонах світу. Поряд з класичними формами європейської інтеграції у XX ст. з'явилися нові формати азійської регіональної взаємодії, що позначилися неочікуваними успіхами для провідних акторів сучасних міжнародних відносин. Африканські країни також прагнуть розвивати інтеграційні процеси у своєму регіоні.

Об'єктивні обставини сприяють продовженню ініціатив, закладених провідними країнами регіону наприкінці 1980-х рр. минулого століття. На початку третього тисячоліття Африканський континент займає особливе місце у сучасній системі міжнародних політичних та економічних відносин. Хоча Африка відстає від інших регіонів за рівнем економічного розвитку, вона має нині один з найбільших сировинних потенціалів у світі. Зокрема, серед мінералів – 90% світових ресурсів платини, 60% – кобальту та марганцю, 40% – золота та алмазів тощо. Африка видобуває 1,5 млн т бавовни, більш ніж 1 млн т кави та інші продукти тропічного землеробства, деревини та цінних порід.

Африканські країни представлені в багатьох міжнародних міжурядових організаціях. Значну частину членів ООН складають африканські країни, вони також представлені в Раді Безпеки та в інших авторитетних міжнародних форумах. Очевидно, що у сучасному взаємозалежному світі без країн континенту неможливим є розвиток світових господарських зв'язків, відтворення цілісної системи міжнародної безпеки.

Наприкінці XX ст. нові тенденції та результати світових господарських відносин (укріплення фінансово-економічних потенціалів розвинутих західних країн, успіхи азійської інтеграції, зростаючий економічний вплив на країни Африки провідних акторів – ЄС, США, Китай, Індія, країни АСЕАН тощо) спонукали лідерів африканських країн до рішучих кроків щодо облаштування майбутнього.

Передумови для цього були закладені довгим шляхом спроб об'єднання спільних зусиль для економічного розвитку регіону. Доволі різні за територією, кількістю населення, рівнем фінансово-економічного розвитку, рівнем політичної стабільності країни об'єднувались в союзи і організації, які найчастіше набували форм субрегіональних об'єднань.

Нині для Африки найбільш поширеною категорією регіональних інтеграційних об'єднань є субрегіональні союзи, що представляють різні (з числа членів) угруповання держав однієї субрегіональної зони [1]. Саме вони заклали основу формування взаємовигідних відносин. Субрегіональний рівень інтеграційних відносин, як виявилось, є найбільш прийнятним на

африканському континенті. Країни-учасниці прагнуть домовитися про спільні зусилля щодо покращення умов господарювання в національних економіках з невеликою, традиційно «відомою» групою акторів, які часто мають спільні територіальні кордони, подібні проблеми ведення господарства, однакові цілі і завдання щодо бачення майбутнього, а також подібні політичні, фінансово-економічні потенціали щодо їх досягнення.

Варто зазначити, що проекти економічного розвитку країн Африки традиційно ініціювались і підтримувались МВФ та ВБ. На приклад, наприкінці 1990-х рр. експерти Всесвітнього економічного форуму в Давосі висунули ініціативи згідно з якими провідні західні країни-донори мали б переглянути умови надання допомоги африканським країнам, зокрема, у підтримці довгострокових наукових та технологічних проектів. Водночас США та європейським країнам пропонувалось відкрити свої ринки для африканських товарів. Крім того, інтеграційні процеси в Африці підтримуються великими міжнародними організаціями, об'єднаннями, які й виступають нині рушійною силою перетворень. На відміну від європейських країн, де розвинуті економічні держави (Німеччина, Франція) виступають носіями матеріальних та інституційних основ інтеграції, в Африці цю функцію виконують міжнародні міжурядові організації. Прикладом цього є Організація Африканської Єдності (ОАЄ). До другої половини 90-х рр. стратегія ОАЄ полягала в підтримці регіональних об'єднань.

Це знайшло відображення у створенні інтеграційних об'єднань, які базувались на дво- та трирівневих інституційних структурах, в яких крім держав-членів, учасниками були й організаційні утворення субрегіонального або транскордонного характеру. Останні, маючи певну самостійність щодо формування економічної політики, могли координувати свою діяльність в більш ефективний спосіб, ніж тільки держави між собою. Зокрема, Африканське економічне співтовариство (АЕС) починало працювати на відповідних засадах. Воно було утворено з 34 африканських держав, а також з членів САДК, ЕКОВАС та інших. Зрештою після підписання 1991 року Договору про Африканське економічне співтовариство (АЕС) було створено передумови не лише для функціонування Спільного ринку, але й для тіснішої політичної співпраці.

Прагнення африканських держав до економічної інтеграції базувалось на необхідності створення сприятливих умов для розвитку народного господарства, орієнтованого на задоволення потреб внутрішнього ринку. Спочатку ідея африканського спільного ринку відобразилась у створенні в 1980-у р. Конференції з координації розвитку Півдня Африки (САДКК.) В 1992 р. вона перетворилася у Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК/SADC – Southern African Development Community). Нині Співтовариство є найбільш впливовим субрегіональним об'єднанням Африки. Загальна чисельність населення 15 країн-членів САДК складає близько 277 млн осіб, сумарний ВВП – близько 575,5 млрд дол. США [2]. Лідерами держав, що входять до САДК було підписано угоду про створення в Південній Африці

зони вільної торгівлі з метою підвищення конкурентоспроможності африканських товарів на світовому ринку.

Майже одночасно із створенням АЕС та САДК, у 1989 р. в північній частині Африканського континенту було створено Союз Арабського Магрибу за участю Алжиру, Лівії, Мавританії, Марокко та Тунісу. Договором передбачалось створення розширеного економічного співробітництва на основі регіональної інтеграції. Інтеграція розглядалась як альтернативний шлях розвитку, як своєрідний спосіб досягнення економічного зростання через використання власне внутрішніх потенціалів учасників інтеграції. Концепція «опори на власні сили» передбачала, що досягнення прогресу може бути досягнуто через використання місцевих ресурсів та мобілізацію внутрішніх чинників розвитку. Передбачалось, що в окремих регіонах будуть створені внутрішні ринки, які стануть основою для модернізації економіки. Характерно, що відповідна ідея присутня в планах організації Африканської єдності щодо створення до 2025 р. африканського економічного співтовариства. Водночас економічний розвиток більшості африканських країн й нині є предметом обговорення на міжнародних форумах як такий, що потребує підтримки. Більшість населення країн континенту проживає за межею бідності, а плани щодо відновлення економіки мають результатом здебільшого зростання сировинно-видобувних секторів народного господарства.

Відтак, незважаючи на бідність та невисокі економічні показники розвитку, африканські країни мають певний досвід розвитку різних форм регіональної економічної співпраці. Серед них слід назвати Західноафриканське економічне співтовариство (ЗАЕС), Раду Згоди, Економічне співтовариство держав Західної Африки (ЕКОВАС), Економічне співтовариство центральноафриканських держав (ЕККАС), Митний та економічний союз Центральної Африки (МЕСЦА), Економічне співтовариство країн району Великих Озер (Бурунді, Заїру, Руанди) (переважно на основі двосторонніх відносин), Зону преференційної торгівлі держав Сходу і Півдня Африки (ЗПТ), Східноафриканське співтовариство, Спільний ринок Східної і Південної Африки (КОМЕСА), Південноафриканську конференцію з координації розвитку, Західноафриканський економічний і валютний союз (ЮЕМОА), Співтовариство південноафриканського розвитку (САДК). Африканські країни є також членами кредитного союзу Арабського валютного фонду та ін.

Новий етап розвитку міжнародних відносин потребує адекватного реагування на виклики часу. Проблеми сучасного економічного розвитку держав Африки, зокрема такі, як необхідність пошуку шляхів розвитку сучасних технологій, створення доволі самостійного внутрішнього ринку держав, взаємовигідне залучення інвестицій в економіку країн тощо, потребують пошуку нових підходів і механізмів щодо їх розв'язання. Африканські країни постали перед необхідністю вироблення більш високого рівня довіри та єдності на основі напрацьованого досвіду спільного співробітництва.

Важливою подією на африканському континенті стало створення Африканського союзу (АС) – найбільшої міжнародної міжурядової організації, яка замінила собою Організацію Африканської Єдності. Як відомо, голови держав континенту схвалили Установчий акт Африканського союзу на саміті ОАЄ в липні 2000 р. у м. Ломо (Того), тоді ж було оголошено про створення Африканського союзу. Головна відмінність ОАЄ від АС полягає в пріоритетах діяльності. Якщо перша ставила за мету політичну інтеграцію для укріплення національної незалежності та територіальної цілісності африканських держав, то остання наголошує на необхідності економічної інтеграції з урахуванням досягнень субрегіональної інтеграційної взаємодії держав континенту.

Враховуючи недоліки попереднього етапу розвитку, позначеного болючим сприйняттям африканськими лідерами будь-якого тиску на національний суверенітет, недовіру до ініціатив наднаціонального характеру, було обрано шлях економічного співробітництва як основної домінанти взаємовідносин африканських держав.

Новим кроком щодо розвитку Африки стала Програма НЕПАД «Нове партнерство для розвитку Африки» (New Partnership for Africa's Development), яка була прийнята на першому саміті Африканського союзу (9 – 10 липня 2002р. м. Дурбан, ПАР). Масштабна програма стратегії розвитку Африки визначила комплекс заходів в сфері економіки держав континенту. Необхідність зупинити тенденцію відсталості африканських країн, сприяти їх економічному зростанню та розширенню їх активної участі в міжнародних організаціях пов'язувалась з необхідністю опори на власні сили та спробою розв'язання боргової проблеми африканських країн (наприклад, в 2000-х рр. внески країн Африки досягали 30% загального обсягу бюджетних витрат; в 2014 р. обсяг бюджету АС складав 308 млн дол. США, в т.ч. внески африканських країн складали 46 %) [3].

Міжнародне співтовариство виявило підтримку ініціативам АС. Зокрема, саміт «Великої вісімки» в м. Кананаскіс (Канада) у червні 2002 р. затвердив План дій «Групи восьми» з Африки; на саміті в Евіані (Франція) у червні 2003 р. голови держав «Вісімки» прийняли ряд нових документів, в тому числі План Африка/«Група восьми» щодо укріплення потенціалу країн для проведення операцій на підтримку миру, а також План дій щодо боротьби з голодом. Підтримали цю програму також ООН, ЄС, СОТ.

Африканські країни в глобалізованому світі намагаються адекватно реагувати на виклики часу. Провідні актори міжнародних відносин, які мають свої інтереси і цілі в африканському регіоні, виступають як посередниками, донорами у розв'язанні проблем країн, так і непропорційними споживачами ресурсів континенту. Досягнутий досвід регіональної взаємодії дозволяє країнам Африки будувати новий рівень взаємовідносин як між самими акторами інтеграційної співпраці, так і між африканськими державами та провідними державами світу, впливовими гравцями сучасних міжнародних відносин.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдай О.М. Регіональні інтеграційні об'єднання в Африці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/15.pdf>
2. Southern African Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sadc.int/about-sadc/overview/sadc-facts>
3. No strings attached: African Union seeks financial independence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2935107/No-strings-attached-African-Union-seeks-financial-independence.html>
4. Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. – Львів: Афiща, 2003.

*Доповідь на Пленарному засіданні **Косенка Ю. А.**,
Президента громадської організації «Українська ініціатива»,
консультанта ВГО «Африканська Рада в Україні»*

СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ АФРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХНЬОГО ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

У 30-і рр. минулого століття видатний інтелектуал народу хауса Маллам Аміну Кано писав у газеті «Gaskiya Ta fi Kwabo» («Правда дорожча за гроші»): «Деякі іноземці вважають, що ми не можемо прогресувати, але вони забувають про те, що ще у далекому минулому було закладено підвалини нашої культури, у нас були створені незалежні держави, були закони, духовне життя, грошовий обіг, зовнішня торгівля, а наша мова здавна мала свою писемність». Народи, що населяли Африканський континент, мали давню історію та культуру. На жаль, нині існує багато стереотипів стосовно Африки відносно її приреченості на вічну відсталість.

У давні часи на південь від Сахари існувало багато держав, деякі з них були імперіями, зокрема Гана, Малі, Сонгай, які послідовно змінювали одна одну. Нині існує багата спадщина колишніх імперій, у тому числі і культурна. Наприклад, в одному лише місті Тімбукту зберігається понад 30 тис. манускриптів, які дійшли до нашого часу. Вони були написані не тільки арабською, але й багатьма місцевими мовами. Існували держави і протодержавні утворення набагато південніше від Сахари, на території сучасної Ботсвани, Намібії, Анголи. Колоніалізм зламав поступову еволюцію цих державних утворень і спричинив цілу низку болісних проблем політико-економічного характеру, які позначились на подальшому розвитку цих держав. Зрештою, не лише європейці були причиною руйнування цих стародавніх державних утворень. Зокрема, найбільша і досить успішна імперія Сонгай, яка містилася на території сучасних Малі, Нігеру та інших суміжних держав, була зруйнована марокканцями задовго до появи європейців [1,4].

Хотілось підкреслити також і такий факт, як довільність розділення територій мешкання народів, зокрема і великих народів, внаслідок колоніалізму. На великих територіях протягом тривалого історичного часу автохтонні народи континенту формували свій культурний простір, розвивали політико-економічні відносини, які відразу були змінені штучно. Багато народів, а також єдиних етнічних груп, стали розділеними внаслідок територіальних кордонів між різними державами. Зокрема, народ хауса був розділений між Нігерією та Нігером, а народ Ботсвани – *тсвана* частково проживає на території сучасної Ботсвани, а значна кількість представників цього народу проживає нині у сусідній державі – Південноафриканській республіці, і його мова є там однією з державних. Відповідні штучні поділи призвели до розмитості громадянської ідентичності. Як відзначають дослідники: «Людина ідентифікує себе, перш за все, як частину певного етносу, племені, клану або релігійної спільноти, а громадянином певної держави вона ідентифікує себе лишень після того, як відбулась її ідентифікація за першими ознаками. Протягом останніх десятиліть ситуація на континенті почала змінюватись» [2,8].

Європейські колоніалісти, які розділили практично увесь континент за своїми інтересами, мали різні стилі управління. Англійці зберігали так зване непряме управління, залишаючи місцеву верхівку при владі; французи, як правило, переходили до прямого управління; для португальців був характерним найбрутальніший стиль керівництва. Внаслідок цього колишні португальські колонії зараз мають найбільше проблем. Англійське непряме управління призвело до того, що на півночі Нігерії є десятки султанатів, які мають далеко не «декоративну» владу, і вплив місцевих провідників там також не є символічним. Так, в Нігерії існує султанат Агадес, султан якого вирішує набагато більше питань, ніж центральна влада, яка насправді там існує лише номінально. Проблеми, що постають перед місцевими властями, мають глибинні причини, які сягають своїми коріннями у соціальне, культурне, етнічне, політико-економічне минуле народів. Зокрема, існування секти Боко Харам, котра спочатку зародилася серед представників народу *канурі*, має теж своїм підґрунтям культурно-релігійні шари життя народів Африки.

У політичному житті народів Африки демократичні процеси найчастіше ускладнюються і зводяться до формальних атрибутів тому, що вожді та інші авторитетні особи, що підтримують місцеві культи, просто наказують своїм послідовникам голосувати тільки за певних осіб. Таким чином, жодні спостереження не зафіксують ні одного порушення, але волевиявлення як таке залишається відсутнім. Тільки протягом останніх десятиліть на більшості територій континенту ситуація повільно починає змінюватись.

Потрібно також зазначити той факт, що якщо для європейських країн наявність усталених традицій державотворення є основою їх досягнень, то у випадку з Африкою на південь від Сахари спостерігаємо іншу ситуацію. Ті держави, де немає усталених традицій державотворення, зокрема Ботсвана, Намібія та деякі інші, стають більш успішними, коли починають будувати свої держави з «чистого аркуша».

З іншого боку, імперське минуле народів Африки, що проживають на південь від Сахари, заважає їм та не дає очікуваного поштовху для політико-економічного розвитку. Практично вся територія цього регіону була колонізована, окрім Ефіопії. Але в ній ми, навпаки, бачимо, що імперський спадок народу *амхара* не дозволив розвиватись планомірно і завдав великих збитків самим ефіопам, коли вони воювали в Сомалі, вели війну в Еритреї, яка зрештою таки відділилась. Розділ єдиного політичного утворення обмежив не багаті ресурси і зашкодив подальшому розвитку.

Після здобуття незалежності в країнах Африки відбулись події, які визначили розвиток регіону наперед. Зокрема це пов'язано із соціалістичними експериментами, злочинною діяльністю Радянського Союзу, який роздмухував там війни з метою приходу до влади своїх ставлеників, ейфорією політичних влад, яка виявилась хибною. Навіть такі видатні діячі як Кваме Нкрума, Леопольд Седар Сенгор (академік Французької академії наук, видатний поет, але це не завадило йому стати відомим диктатором, який багатьох інтелектуалів кидав за ґрати) не змогли уникнути деяких соціалістичних сентиментів [9, 7, 6].

Колишні метрополії, особливо в перші роки незалежності африканських держав, нав'язували нерівноправні договори про економічну співпрацю, не цурались співпраці з диктаторами, навіть з найбільш одіозними, такими як Жан Бедель Бокасса в Центральноафриканській республіці, нинішній Теодор Обіанг Нгуема Мбасого в Екваторіальній Гвінеї, який 10 років тому оголосив себе «богом» і змушує людей собі поклонятись (на радіо регулярно відбуваються «богослужіння» його секти). Водночас це не заважає Західному світу співпрацювати з диктатором. Отже, подвійні стандарти є цілком прийнятними у політиці країн Заходу щодо африканських держав.

Ознаки неоколоніалізму, які спостерігаються в економічних відносинах між Заходом та Африкою, мають негативні наслідки як для перших, так і для останніх. Так, компанія «Арева» в Нігері, що займається видобутком уранової руди, в 60-і рр. підписала договір, який виявився не вигідним для країни і поставив її повністю в залежність від видобутку цього ресурсу. Коли у 80-і роки ціна на уранову руду впала, Нігер пережив своєрідний економічний колапс, і лише нині відбувається певна диверсифікація економіки країни.

Зрештою, зараз вже приходить усвідомлення того, що неоколоніалізм є шкідливим не лише для африканців, але і для європейців. Потоки мігрантів, екстремізм, в основі яких передусім економічні фактори, мали й мають сьогодні свої наслідки для Європи і США. Наприклад, 2000 року у США було прийнято закон «Про економічне зростання і торгівельні можливості у країнах Африки», згідно з яким 38 країн на південь від Сахари, що дотримуються низки вимог (головна із яких – верховенство права), мають певні преференції: зниження тарифів, або їх відсутність при експорті своєї продукції до США. Щороку торгівельний оборот між США і африканськими країнами зростає на 6 – 7% [3, 5, 8].

Також слід зазначити такий фактор, як боротьба за ресурси між державами, а також між окремими кланами. Наприклад, у Демократичній Республіці Конго є великі поклади цінних металів та поліметалічних руд, деякі місцеві вожді і польові командири брали під контроль певну територію, добували ресурси і експортували їх на Захід. Зараз це робити важче, а іноді й узагалі неможливо, бо запроваджено санкції і вимагається, щоб до країн потрапляли «чисті» продукти, тобто не із зон конфлікту, а із зон, що контролюються урядом.

Роль Індії та Китаю є беззаперечною. Також активізувались країни Перської затоки, Малайзія та Канада, зокрема в такому важливому регіоні, як Сахель. Це призвело до того, що країни, які колись потребували допомоги, зараз її більше не потребують. Деякі країни зараз розвиваються набагато успішніше, ніж Україна, а деякі, на кшталт Ботсвани, зразу взяли правильний вектор розвитку. Всесвітньовідоме агентство «Мудіс» прогнозує подвоєння розміру інвестицій в Африку протягом наступних двох років. Особливо сприятливий прогноз для Нігерії, Анголи, Кенії, Гани, Південноафриканської республіки [7, 9].

Потрібно зазначити, що дедалі частіше в Африці відбуваються випадки мирної передачі влади, спостерігаються демократизація, лібералізація суспільства. Зокрема, нещодавно в Нігерії президентом країни став Мухаммаду Бухарі в результаті демократичного процесу, а його попередник, Гудлак Джонсон, поступився владою, програвши вибори. Ще двадцять років тому таке уявити було неможливо. Подібні речі відбувались у Гвінеї та в інших країнах.

Вирішення конфліктів в Руанді та в інших державах призвело до прискореного зростання економіки. Потрібно сказати, що місцями виникають і нові конфлікти. Десятиліттями тривала війна у Судані, яка закінчилась відділенням Південного Судану, але вже через рік спалахнула війна в середині цієї держави. Зберігаються зони напруженості в Сомалі. Останнім часом наростає екстремізм в районі Сахелю. У Малі, Нігері, Мавританії, Буркіна-Фасо, Нігерії існують осередки екстремізму [8,1].

Велику роль відіграють екологічні проблеми: глобальне потепління, водні ресурси стають менш доступними на тлі зростання населення. На противагу цьому потрібно сказати про надактивний розвиток туризму, зокрема, зеленого туризму, початок масштабної боротьби за збереження дикої природи. Варто згадати ім'я Вангорі Маатаї, нобелівської лауреатки із Кенії, завдяки її зусиллям було висаджено близько 30 млн дерев у зонах, де була активна вирубка лісу.

Говорячи про Африку потрібно брати до уваги певну умовність показників статистики, таких як ВВП, середній дохід. Зокрема, в Екваторіальній Гвінеї дуже хороший показник ВВП на душу населення, але 99% припадає на родину президента та його оточення. Подібне можна сказати про Габон, де понад сорок років правив Омар Бонго і закріпив у конституції за собою право на всі надра цієї країни. Зараз його син продовжує таку традицію. З іншого боку люди, які формально є безробітними, займаються підсобним господарством, дрібною торгівлею, і можуть жити досить непогано [3, 6, 8].

Загалом, відсутні прості рішення для розробки порад стосовно розвитку африканських країн. Вивчаючи цю тематику, потрібно брати до уваги усю складну сукупність фактів і робити висновки лише після ретельного їх аналізу. На завершення, хотів би підкреслити, що вивчення становлення африканських країн є важливим в Україні, зважаючи на проблеми державотворення в нашій країні та на перспективи співпраці з країнами африканського континенту.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Birmingham D. The Decolonization Of Africa / David Birmingham. – N.Y., 1996. – 117 p.
2. Davidson B. Modern Africa: A Social and Political History / Basil Davidson. – 1994. – 300 p.
3. Falola T. Key Events in African History: A Reference Guide / Toyin Falola. – London: Greenwood Publishing Group, 2002. – 347 p.

4. Fauvelle F. Histoire de l'Afrique du Sud / François-Xavier Fauvelle. – Paris: Points, 2016. – 544 p.
5. Hargreaves J. Decolonization in Africa / John D. Hargreaves. // The International Journal of African Historical Studies. – 1989. – Vol. 22. – № 4. – P. 715–720.
6. Kieh G. Zones of Conflict in Africa: Theories and Cases / G. Kieh, I. Mukenge., 2002. – 174 p.
7. Meredith M. The Fate of Africa: A History of the Continent Since Independence / Martin Meredith., 2006. – 752 p.
8. Reid R. A History of Modern Africa: 1800 to the Present / Richard J. Reid., 2002. – 386 p.
9. Wallerstein I. Africa: The Politics of Independence and Unity / Immanuel Wallerstein., 1961. – 280 p.

*Доповідь на Пленарному засіданні **Тимчишин О.В.**,
Віце-Президента громадської організації «Українська ініціатива»,
консультанта ВГО «Африканська Рада в Україні»*

НАМІБІЯ: УСПІХИ ТА ПРОБЛЕМИ У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Останнім часом, Африка дедалі більше привертає до себе увагу решти світу у зв'язку зі значними економічними та політичними трансформаціями, які відбуваються на континенті. Однак, вивчення цих складних, важливих і багато в чому повчальних процесів в Україні, на жаль, не провадиться на належному рівні, хоча економічна співпраця нашої держави з африканськими країнами є дуже перспективною та важливою.

Слід зазначити, що незважаючи на помітний поступ у багатьох сферах, наразі в Африці існують лише поодинокі держави, котрі можна назвати по-справжньому успішними. Є також декілька держав, котрі активно і планомірно просуваються на шляху до успішності, долаючи низку перешкод та досягаючи тих чи інших здобутків. Однією з таких держав є Намібія, котра межує з чи не найуспішнішою державою Африки, Ботсваною, та економічно потужною Південноафриканською Республікою. Протягом останніх років, країна привернула до себе увагу світового співтовариства у зв'язку з тим, що у 2014 р. провела перші на континенті повністю електронні загальні вибори, а у 2015 р. її колишній президент Хіфікепуньє Похамба отримав нагороду фонду Мо Ібрагіма за сприяння розвитку демократії.

Отже, яким є профіль Намібії, яких здобутків вона досягла та які проблеми чекають на вирішення? Намібія – це країна у Південно-Західній Африці, площа якої становить 825 418 квадратних кілометрів, а населення – 2 мільйони 400 тисяч жителів. Столиця – місто Віндхук з 320 тис. жителів. Більшу частину території Намібії займають пустелі та напівпустелі, меншу – савани та рідколісся. Зокрема, близько 20% території припадає на одну з найбільш посушливих у світі пустель – пустелю Наміб [1]. Проте, природа країни є унікальною та надзвичайно різноманітною. У Намібії створено велику кількість заповідників, які приваблюють туристів зі всього світу, активно провадиться природоохоронна діяльність [5].

Необхідно згадати ту обставину, що Намібія отримала незалежність набагато пізніше майже всіх інших держав континенту – 21 березня 1990 року. Історія країни була сповненою трагізму та специфіки, що вплинуло на її подальший розвиток.

Португальці Д. Кан та Б. Діаш (80-і роки XV ст.) були першими європейцями, які дісталися території сучасної Намібії, але, зважаючи на майже цілковиту відсутність зручних бухт та складні природні умови, колонізація тоді не відбулася. До другої половини XVIII ст. ці землі відвідувалися лише китобоями та мисливцями за тюленими. На початку другої половини XIX ст. деякі місцеві народи перебували на стадії утворення ранньофеодальної держави. Йдеться про такі народи, як *овамбо*, *нама* та *гереро*. Зокрема, вождь

племені *орлам* народу *нама* (за кордоном відомий також під назвою *готтентотів*) Йонкер Африкаанер, після того, як вивів плем'я з території підконтрольної *бурам*, заснував власну ставку поблизу сучасного Віндхука, створив регулярне двотисячне військо й узяв під контроль значний регіон. Заснована ним протодержава незабаром загинула від рук колонізаторів, як і протодержава народу *овамбо* та вождівство провідника *гереро* Самуеля Магареро [1, 3].

У 1884 році німецькі колонізатори проголосили свою владу над країною, долаючи запеклий спротив місцевого населення, вони оволоділи усією територією сучасної Намібії до 1907 року. До найбільших злочинів колонізаторів належить геноцид народу *гереро*, здійснений генералом фон Трота після придушення повстання 1904 – 1907 років. Понад рік генерал тримав блокаду *гереро*, які знайшли притулок у пустелі Омахехе, на окраїнах Калахарі. У результаті тисячі людей загинули від голоду та спеки, а тисячі інших загинули в боях [3].

Проте, аналізуючи період німецької окупації з позицій сучасності, слід зазначити, що вона мала й низку позитивних аспектів. Зокрема, саме тоді була закладена доволі розвинена транспортна інфраструктура Намібії (зараз, окрім розвиненої мережі залізниць та автошляхів, до неї належать 112 аеропортів), були побудовані впорядковані міста, з'явилися морські порти Уолфіш-Бей та Людеріц, було започатковано видобування корисних копалин та розведення каракулевих овець (німецькі колоністи завезли близько 10 000 таких овець з Бухари, а зараз Намібія забезпечує понад половину світового виробництва каракулю), з'явилися освітні заклади, лікарні та преса.

У 1915 р. територія Намібії була окупована військами Південноафриканського Союзу (який згодом став Південноафриканською Республікою). Оскільки в ПАР при владі перебував режим апартеїду, посилювався визиск місцевого населення, расова сегрегація, а економічний розвиток було деформовано. Народи Намібії вели тривалу боротьбу за незалежність [3]. Після Другої світової війни, в Намібії почали з'являтися місцеві партії, провідною ж політичною силою стала СВАПО – Народна Організація Південно-Західної Африки – яка існує й досі й перебуває при владі з моменту здобуття країною незалежності. Серед її засновників були Тойво-я-Тойво та Сем Нуйома. Від початку, партія прийняла ідеологію соціалістичного спрямування, з цієї причини їй надавали допомогу країни колишнього соцтабору, зокрема, Радянський Союз та Куба. З 1966 року СВАПО вела партизанську війну проти окупаційних сил [7].

За часів панування режиму апартеїду в Намібії набула завершення тенденція паралельного розвитку двох типів господарювання: натурального господарства африканців та ринкової економіки, базованої на експорті сировини. Дихотомію вектора розвитку економіки не вдалося повністю подолати донині. Тоді ж білі поселенці отримали у свою власність найкращі землі сільськогосподарського призначення, а місцеві жителі були розселені у так званих «хоумлендах», які були, фактично, своєрідними резерваціями. Окупаційна влада намагалася всіляко розділяти населення Намібії за

національною ознакою, а сама країна стала сировинним придатком ПАР та ринком збуту для її товарів [1].

Слід сказати декілька слів про етнічний склад населення Намібії, адже це важливо для осмислення поточної ситуації в країні. Отже, африканське населення Намібії поділяється на дві великі групи: народи *банту* та *койсанські* народи, які мають расові відмінності. Найдавніше населення території сучасної Намібії – це *нама (готтентоти)* та *бушмени* (поділяються на племена *кунг*, *кхомані*, *нусан*, *сарва*, *ауні*, *ауен* та *зугхассі*) – вони живуть на цій землі принаймні протягом останніх трьох тисяч років. Такий народ, як гірські *дамара*, є продуктом змішання *гереро* та *нама*; за мовою він належить до *койсанських* народів, а за зовнішнім виглядом до *банту*, *дамара* – це найбільш чорношкірий народ в Африці. Така етнічно-соціальна група населення, як *рехоботи* (рехоботські бастарди) є продуктом змішання білих чоловіків та жінок-готтентоток. Соціальне становище та освітній рівень *рехоботів* в часи апартеїду були помітно кращими, ніж у інших народів. Рідною мовою для них є, здебільшого, *африкаанс*.

Найбільшим народом Намібії є *овамбо*, майже 50% населення, а його мова *ошівамбо* – особливо діалект *ндонга* – найпоширенішою мовою в країні. *Овамбо*, котрі як і *гереро* з'явилися на території Намібії у XVIII ст., головним чином, населяють північ Намібії (та поділяються на племена *квангарі*, *куанама*, *окафіма*, *омбаланту*, *онганджера*, *онгуангу*, *укуалуті*, *швале*, *мунда* та *онданга*). Близькими до *овамбо* є народи *йєєн*, *гереро* та *хімба*. А в регіоні смуги Капріві, окрім інших, проживає народ *лозі*, більша частина якого живе в сусідній Замбії.

У Намібії збереглися значні громади німців (35 000), африканерів (104 000), англо-африканців та мулатів. Останнім часом стає помітною присутність китайців.

За ініціативою СВАПО, державною мовою стала англійська, яка зараз є обов'язковою для вивчення у школах. Поширені також мови *африкаанс*, німецька, *ошівамбо* та *гереро*. Місцеві мови, здебільшого, мають писемність.

Намібія належить до країн багатих на природні ресурси. Зокрема, в Намібії є великі запаси алмазів, а 98% їх мають ювелірну цінність. Видобуваються й інші дорогоцінні та напівдорогоцінні камені: турмалін, аквамарин, агат, топаз. В Омаруру та Рехоботі є родовища золота. Намібія має великі поклади уранових руд, міді та олова – в районі Цумеб – Хрутфонтейн – Отаві. А в районі Абенаба знаходиться одне з найбільших у світі родовищ ванадієвих руд. Є поклади залізних, берилієвих та літієвих руд, а також марганцю (Очіваронго). З 1972 р. відбувається експорт вольфраму. На експорт також ідуть свинець та цинк. Здебільшого, Намібія експортує власне сировину та концентрати, виробництво ж готової продукції з них, з високою доданою вартістю, практично відсутнє, хоча уряд намагається змінити ситуацію (у рамках зусиль уряду було відкрито фабрику з обробки алмазів «Наджем»). Прибережні води Намібії багаті на рибу, в країні існує розвинена рибопереробна промисловість, розвивається і харчова промисловість загалом,

а низка її продуктів йде на експорт, зокрема і в Європу. Проте Намібія бідна на енергетичні ресурси і змушена імпортувати енергоносії [2, 4].

Коли Намібія здобула незалежність, і першим президентом країни став керівник СВАПО Сем Нуйома, його уряд почав впроваджувати політику національного примирення, було оголошено загальну амністію учасникам збройного протистояння, незалежно від того, на чиєму боці вони воювали. Що важливо, сформований СВАПО уряд, незважаючи на соціалістичні погляди лідерів, вдався до зважених економічних та соціальних кроків, зробивши в цілому правильні висновки з помилок тих африканських країн, які раніше займалися соціалістичними експериментами. Ще в 1990 році, було ухвалено надзвичайно важливий документ – ліберальний акт про іноземні інвестиції, який давав гарантії проти націоналізації, гарантував свободу використання власного капіталу й прибутків, конвертованість валюти й справедливий розгляд суперечок у суді. Це одразу ж призвело до позитивних наслідків для економіки країни, покращивши інвестиційний клімат у ній. Наразі в Намібії існують великі державні компанії, на кшталт Air Namibia, Transnamib, NamPost, але вони потребують постійних дотацій з бюджету для нормальної роботи.

Придатна для обробки земля становить трохи більше 1% території Намібії, але в сільському господарстві зайнято близько половини працездатного населення, здебільшого йдеться про підсобні господарства та скотарство. У країні є близько 4000 комерційних ферм, абсолютна більшість з яких належить білим, вони займають понад половину придатної для ведення сільського господарства землі. З кінця 1990-х уряд почав земельну реформу, до фінансування якої долучилися Німеччина та Великобританія. Що важливо, на відміну від Зімбабве, в Намібії не відбулося насильної експропріації земель у білих з метою перерозподілу серед чорношкірих громадян. Незважаючи на привабливість таких кроків з точки зору популізму, уряд утримувався від поспішних кроків, усвідомлюючи їхню згубність для сільського господарства.

ВВП Намібії становить 17,79 млрд доларів, а показник на душу населення – 8200 доларів, що перевищує аналогічний показник для України. Зростання економіки становить 4,4% річно. Але тут слід згадати про умовність такого показника, як середній дохід на душу населення. Адже розподіл ВВП в Намібії відбувається вкрай нерівномірно, тож індекс Джіні, який свідчить саме про такий параметр, як рівномірність розподілу та майнова нерівність, є одним з найгірших у світі. Близько третини населення живе за межею бідності – менше ніж на 1 долар на день, ще близько 50% живуть менше ніж на два долари на день. Високим є рівень безробіття – близько 27%, а медіанний вік населення становить 21,2 роки [6].

Цікаво звернути увагу на розподіл ВВП за секторами. На відміну від більшості африканських країн, на сільське господарство припадає скромна частка – 9,5%, на видобувну промисловість – 12,4%, на виробництво товарів – 15,4%, а на сферу послуг – понад 60% (за цим показником, Намібія наближається до розвинених країн). Проте, 47% зайнятих працюють у сфері сільського господарства, 33% - у сфері надання послуг, 20% - у промисловості.

За рейтингом Easy of Doing Business, Намібія посідає 88-е місце. На туризм припадає 14,5% ВВП, у цій сфері працює 18,2% зайнятого населення. Протягом останніх років активно розвивається екотуризм [6].

Експорт складає 2,04 млрд доларів, а імпорт – 2,35 млрд доларів. Тобто, торгівельний баланс, хоча й негативний, не є критично розхитаним. Доходи бюджету становлять 1,945 млрд доларів, а витрати – 2,039 млрд доларів, таким чином дефіцит бюджету є незначним. Державний борг становить 28% ВВП, що є відносно прийнятним на фоні інших країн не тільки Африки, а й світу.

До негативних аспектів та викликів слід зарахувати колосальну залежність Намібії від імпорту споживчих товарів з ПАР – близько 90% усього імпорту надходить саме звідти, хоча до ПАР йде трохи більше третини експорту. При цьому, країна імпортує близько половини споживаного продовольства. Намібія належить до Південноафриканського Митного Союзу, до якого входять також ПАР, Ботсвана, Лесото й Свазіленд. У межах цієї організації відсутні будь-які мита на продукцію, що вироблені на території країн-членів. У цьому полягає одна із головних проблем для розвитку обробної промисловості в Намібії, оскільки вона видається не конкурентоздатною на фоні засилля дешевих імпорتنих товарів із ПАР [3].

Зате країна досягла помітних успіхів на шляху утвердження демократії та забезпечення прав людини. З моменту здобуття незалежності, в Намібії здійснюється передача влади й регулярно проводяться вибори усіх рівнів. За Конституцією, президент може перебувати на посаді не більше двох термінів, тому перший президент, Сем Нуйома, який досі живий і бере активну участь у громадській діяльності, пішов з посади та передав владу Хіфікепуньє Похамбі, а той, у 2015 році, передав повноваження нинішньому президентові Хаге Гейнгобу [7]. В Намібії є опозиція і діє низка партій, а за рівнем свободи преси вона займає 21 місце в рейтингу, ділячи його з Канадою. Після здобуття незалежності в Намібії був лише один конфлікт – відносно нетривалий та з малою кількістю жертв, а саме – спроба сепаратистського заколоту в районі смуги Капріві, який вчинила Армія Звільнення Капріві на чолі з Муйонго Мішаке. Заколотники, які належали до народу *лозі*, хотіли домогтися незалежності регіону і утворення там держави Ітенге зі столицею в Катіма-Муліло, але урядові війська швидко придушили заколот і з 2002 року Капріві оголошено безпечним для туризму регіоном, безпечною є і решта території Намібії. Загалом, слід зазначити, що хоча провідну роль у політичному житті країни відіграють представники народу *овамбо* (та частково *гереро*), представники інших національностей не зазнають дискримінації [4].

Рівень освіти в Намібії також є доволі високим. Шкільна освіта безплатна й обов'язкова, уряд виділяє на інтенсивні реформи в галузі освіти 8% ВВП, в країні діє 2 університети. Галузь охорони здоров'я перебуває у прийнятному стані згідно зі стандартами ВООЗ, але середня тривалість життя становить лише 52,2 роки, це один з найнижчих у світі показників. Великою проблемою є й та обставина, що 13,1% населення уражено ВІЛ/СНІД, хоча протягом останнього часу ситуація починає покращуватися [8].

Намібії вдалося досягти певних успіхів і у сферах культури й науки. Усьому світу відомі імена Джозефа Дієсхо (Diescho), автора першого намібійського роману «Народження сонця» (1988) та роману «Стривожені води», а також відомого політичного аналітика – Нешані Андреас (1964 – 2011), письменниці, яка змальовувала роль жінки в традиційному суспільстві (роман «Фіолетовий пурпур Ошанту»), інтелектуала й аналітика Альфредо Тхіурімо Хенгарі та Хелао Схїтйувете, командира часів війни за незалежність та автора цікавих мемуарів. Знають у світі й ім'я Гледіс Каріріруе Кахака, відомої вченої-біохіміка рослин й славетного математика Гюнтера Хеймбека.

Особливо ж відомим у світі є національний герой Намібії та вождь *гереро* Хосеа Комамбумбі Кутако (1870 – 1970), який зумів суттєво вплинути на ООН, щоб та посприяла досягненню країною незалежності, сприяв освіті та культурному розвитку свого народу, поширював писемність мовою *гереро* та боровся за рівність усіх громадян перед законом. Його пам'ять вшановують в Намібії на рівні створеного одразу ж після здобуття незалежності Інституту національної пам'яті, а його прах знаходиться в Національному Пантеоні – біля Арки Героїв.

Отже, Намібія, перебуваючи у складних умовах на момент здобуття незалежності, змогла досягнути низки успіхів. Незважаючи на серйозні проблеми, економіка демонструє стійкий розвиток, а у царині політичного життя країна домоглася справді видатних результатів на фоні інших держав континенту. Поглиблений аналіз розвитку Намібії після здобуття незалежності видається корисним і потрібним у контексті глобальних трансформаційних процесів. Також, слід нагадати, що Україна та Намібія встановили дипломатичні відносини на рівні послів за сумісництвом ще у 1992 році, а розвиток торгівельних відносин між нашими державами має значні перспективи, зважаючи зокрема й на ту обставину, що Намібія намагається домогтися диверсифікації імпорту, а Україна прагне вийти зі своєю продукцією на нові ринки, шукаючи заміну російському ринку в контексті агресії Росії проти України. Тому розвиток відносин між Україною та Намібією має великий потенціал та може бути рівноправним і взаємовигідним.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Улановская И.А. Намибия / Ирина Аркадьевна Улановская. – Москва: Мысль, 1983. – 112 с.
2. Humavindu M. Key Sectors of the Namibian Economy / M. Humavindu, J. Stage. // Journal of Economic Structures. – 2013. – №2.
3. Mwakikagile G. Namibia: Conquest to Independence: Formation of a Nation / Godfrey Mwakikagile. – Dar es Salaam: New Africa Press, 2015. – 340 с.
4. Christiansen T. Assessing Namibia's performance two decades after independence [Електронний ресурс] / Thomas Christiansen // Journal of Namibian Studies. – 2012. – Vol. 11. – P. 29-61. – Режим доступу до ресурсу: https://www.uni-giessen.de/fbz/fb07/fachgebiete/geographie/bereiche/geoinfor/dateien/Part-2_Final_Print_Versio.

5. Namibia's Draft Fourth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity (UNCBD) [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cbd.int/doc/world/na/na-nr-04-en.pdf>.

6. Namibian Economy 2016 [Електронний ресурс] // 2016 CIA WORLD FACTBOOK – Режим доступу до ресурсу: http://www.theodora.com/wfbcurrent/namibia/namibia_economy.html.

7. SWAPO party official website [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.swapoparty.org>.

8. The Namibia AIDS Response progress report 2015 [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/NAM_narrative_report_2015.pdf.

*Робочий момент конференції:
Діалло Ісса Садіо,
Віце-консул Гвінейської Республіки в Україні,
Президент ВГО «Африканська рада в Україні»
відповідає на питання*

РОЗДІЛ III

УКРАЇНА – КРАЇНИ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН

УДК 327+339.923(477+6)

Оганов А. Т.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ

Перш за все, дозвольте зазначити, що проведення наукової конференції з африканської проблематики та видання її матеріалів мають непересічне значення, оскільки Африці приділяється недостатньо уваги в українських ЗМІ, а також у науково-дослідницьких центрах та інститутах.

Разом з цим, варто відзначити, що останнім часом Африканський континент став впливовим гравцем у світових міжнародних відносинах. Передусім, це відбувається завдяки економічному зростанню континенту, увазі світової громадськості та міжнародних організацій до внутрішньої політики і проблеми прав людини в країнах регіону. Підкреслимо, що в зазначеному контексті відзначаються позитивні тенденції та зрушення.

У тому числі, наукові дослідження (були проведені американськими вченими) показують перспективи зростання розвіданих запасів енергоресурсів в Африці. Так, протягом останнього часу розвідані запаси нафти на континенті зросли на 120 %, газу – на 140 %, значно збільшилися іноземні інвестиції у регіон. Важливим фактором розвитку споживання в Африці стане фактор народонаселення тому, що в 2015 – 2050 рр. воно зростатиме найбільшими темпами за всю історію розвитку африканського континенту і у 2050 р. досягне позначки 2,4 млрд чол. Це важлива тенденція, яку слід враховувати.

У той же час варто додати, що економічний ринок залишатиметься вразливим до певних кризових чинників. Це тероризм, незаконний обіг зброї, поширення вірусів тяжких захворювань, стагнація якості медичних послуг, нелегальна міграція, злочинність і кіберзлочинність, небезпечні кліматичні зміни тощо.

Принагідно відзначимо й позитивні явища. Так, Всесвітня туристична організація відзначає швидкі темпи зростання туризму в регіоні, який за своїми обсягами посідає друге місце в світі, причому зацікавленість і популярність африканського туризму зростають.

Серед іншого, необхідно нагадати інтеграційні процеси на континенті. Регіональні об'єднання існують на Сході, Заході і Півдні Африки. 2015 року укладено практично панафриканську угоду про Тристоронню зону вільної торгівлі. Африка прагне розвиватися, а її країни намагаються приєднатися до нових глобальних і міжрегіональних інтеграційних структур.

Україна зацікавлена у співпраці з Африкою на південь від Сахари. Загалом згадаю, що на африканському континенті діють 11 дипломатичних

установ України. Крім цього, наші почесні консульства діють в Гвінеї, Кот д'Івуарі, Демократичній Республіці Конго. Коли до українських дипломатичних установ звертаються місцеві громадяни, українські спеціалісти належним чином їх консультують та допомагають у вирішенні різних питань.

Наша присутність дозволяє розвивати військово-технічне співробітництво. МЗС України докладє зусиль до розвитку політичного діалогу з Африкою. Згадаємо, що протягом останніх двох років активізувалися українсько-африканські політичні контакти як на багатосторонньому, так і двосторонньому рівні. Зокрема, Дакар (Сенегал) 2015 р. відвідав міністр закордонних справ України П.А.Клімкін, який взяв участь в роботі форуму Міжнародної організації франкофонії. Того ж 2015 р. відбулися українсько-марокканські політичні консультації, а у квітні 2016 р. – українсько-єгипетські політичні консультації. У травні 2016 р. заступник міністра закордонних справ України відвідав Нігерію, де було проведено українсько-нігерійські політичні консультації.

Також підкреслимо, що протягом 2015 р. загальний обсяг товарообігу України з Африкою досяг позначки 4,4 млрд дол. Причому ми маємо солідне позитивне сальдо, адже український експорт на африканські ринки становить 3,8 млрд дол. (за даними Державної служби статистики України).

У країнах Африки служать українські миротворці, зокрема це стосується Ліберії, Кот д'Івуару, Демократичної Республіки Конго, Судану, Південного Судану. Україна використовувала і продовжує використовувати свій статус непостійного члена Ради Безпеки ООН з метою закріплення позитивних результатів у розвитку відносин з африканськими країнами.

Розвиваються наші контакти у галузі освіти та культури – тут ми можемо спиратися на африканських студентів і випускників українських вищих навчальних закладів (ВНЗ). Вони мають можливість вивчати українську культуру, опановувати українську мову, створювати і поширювати позитивний імідж нашої держави у своїх країнах. Досі є можливість спиратися на випускників українських ВНЗ (ще за радянських часів), які подекуди обіймають високі посади у себе на батьківщині. Ми прагнемо вести з нашими африканськими випускниками і неформальні діалоги, це стосується неурядових організацій, товариств дружби, які покликані зміцнювати різнобічні зв'язки між Україною і африканськими країнами.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що Африка була і буде у сфері зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних інтересів України. Хоча варто визнати, що згадка про Африку часом відсутня у багатьох офіційних документах.

МЗС України висловлює велику подяку Відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» за науково-аналітичні матеріали, які наші дипломати періодично отримують. Ці наукові дослідження активно використовуються співробітниками МЗС у процесі розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо розвитку відносин з африканськими країнами.

АФРИКА В КОНТЕКСТЕ ПРОШЛОГО, НАСТОЯЩЕГО И БУДУЩЕГО: ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ С УКРАИНОЙ

Африка является континентом, на котором расположены 54 государства, более чем 65% его жителей моложе 20 лет. Континент, который считается колыбелью человечества, источником множества природных ресурсов и человеческого потенциала, продолжает оставаться на сегодняшний день самым отсталым по показателям среднего дохода на душу населения.

Судьба заставила этот континент преодолеть хаотический путь развития: пройти через работорговлю, которая в свое время забрала самые лучшие силы населения; колонизацию – с самыми худшими ее проявлениями, последствия которых до сих пор преследуют народы разных стран; различные государственные перевороты и гражданские войны; всевозможные болезни, происхождение некоторых из них остается до сих пор невыясненным, и прочие недуги. Но сегодня сознание людей этого континента пробуждается, и они начинают управлять своей судьбой.

Радикальные позитивные изменения наблюдаются в разных уголках Африканского континента. Особенно они заметны среди молодого поколения, которое благодаря освоению высоких технологий, информации и коммуникации стимулирует развитие своих стран. Открываются новые горизонты, появляется всё больше и больше молодых инициативных и креативных людей, которые ведут за собой, развивают более зрелые и менее подвижные (но сознающие необходимость перемен) старшие поколения жителей континента. Утверждается тенденция принятия серьезных решений и ответственности в молодом возрасте. Деятельность молодежи дает основание рассчитывать на более динамичный темп развития экономики. Благодаря этому фактору, а также ряду других управленческих, экономических и социально-культурных мер руководителей африканских стран, отставание континента постепенно сокращается.

Африка на сегодня представляет собой огромную инвестиционную платформу, где все или почти все сферы народного хозяйства нуждаются в развитии: строительство и производство строительных материалов, машиностроение, сельскохозяйственные технологии, производство удобрений, строительство гидроэлектростанций, авиастроение, медицина, образование и т.д. Вместе с тем, Африка обладает огромными запасами природных ресурсов, полезных ископаемых, что вызывает огромный интерес к континенту со стороны мировых лидеров экономического и политического развития.

Украина – сравнительно молодое государство, представляющее для ряда африканских стран огромный интерес. Отношения Украины со многими государствами Африки берут свое начало со времен Советского Союза. Ещё будучи в составе СССР, Украина сыграла большую роль в подготовке квалифицированных кадров для молодых африканских государств, получивших независимость. Множество украинских специалистов оказывали

значительное содействие в создании и развитии важнейших промышленных и сельскохозяйственных объектов, научно-исследовательских центров, учреждений в области образования и подготовки кадров во многих странах Африканского континента.

В 90-е годы прошлого столетия, после распада СССР и достижения Украиной независимости, началось формирование новых украинско-африканских отношений, в основу которых были положены принципы равноправия, взаимовыгодного сотрудничества и нормы международного права.

Вместе с тем, Украина не унаследовала созданную ранее при Советском Союзе инфраструктуру для продолжения торгово-экономических и научно-технических связей с африканскими странами, ей пришлось многое создать заново, в зависимости от дипломатической, политической и экономической целесообразности. Стоит отметить, что создание только одного дипломатического представительства требует значительных финансовых вложений, которыми не всегда располагает молодое государство, в частности Украина, поэтому она представлена на Африканском континенте не достаточно широко.

Вместе с тем, определенное развитие получили торгово-экономические связи. Представленные ниже таблицы дают возможность проанализировать структуру и особенности торговли (экспорт-импорт) между Украиной и Африкой в последние годы.

Табл. 1
Главные статьи украинского экспорта в страны Африки

КОД ТОВАРА	ПОДГРУППА ТОВАРА	ТЫС. ДОЛЛ. США	%
402	Молоко и молокопродукты	213	0,04
1 001	Пшеница	6975	1.26
1 003	Ячмень	+7630	1.37
1 206	Семена подсолнечника	10373	1,87
1 512	Масло и др.	16601	2,99
2814	Аммиак	17353	3.13
7202	Ферросплавы	7679	1,38
7207	Полуфабрикаты из железа и нелегированной стали	72160	13,00
7208	Прокат плоский из железа и нелегированной стали	36675	6,61

7209	Прокат плоский из железа и нелегированной стали	46202	8,32
7213	Прутки горячекатаные	11509	2,07
7214	Прутки прочие из железа и нелегированной стали	17274	3,11
7216	Углы, фасонные и специальные	14453	2.60
7224	Сталь легированная и в слитках	64062	11.54
7228	Прутки из легированной стали	124544	22.43
8802	Летательные аппараты (вертолеты)	13889	2.50

Табл. 2

Главные статьи украинского импорта из стран Африки

КОД ТОВАРА	ПОДГРУППА ТОВАРА	ТЫС. ДОЛЛ. США	%
803	Бананы	34	0.03
901	Кофе	2024	1.75
1006	Рис	+3479	3.00
1202	Арахис	+1160	1.00
1801	Какао-бобы	16990	14.67
1803	Какао-паста	1 364	1.18
1804	Какао-масло	+2234	1.93
2401	Табачное сырье; табачные отходы	13373	11.54
2602	Руды и концентраты марганцевые	2498	2.16
2606	Руды и концентраты алюминиевые	57905	49,98

Украинская продукция – конкурентоспособна на африканском рынке, но продукты не поступают на рынок сами по себе, даже если они очень нужны и необходимы. Законы рынка и международной торговли таковы, что требуют для выхода на любой рынок, кроме качества товаров и услуг, больших государственных и негосударственных усилий.

Африка является огромным привлекательным рынком как для Украины, так и для многих заинтересованных стран мира. На сегодня и в перспективе актуальным для большинства африканских стран является развитие двусторонних и многосторонних, региональных (внутриконтинентальных) и межрегиональных (межконтинентальных) взаимовыгодных торговых отношений. Кроме того, необходимо иметь в виду, что представители США, многих стран Запада и Востока используют различные современные технологии, конкурируют между собой за сферы влияния в Африке и завоевания перспективного африканского рынка.

Есть все основания полагать, что украинско-африканские торгово-экономические отношения могут успешно развиваться в будущем. Однако украинское государство не должно спокойно наблюдать, каким образом другие активные субъекты международных отношений успешно завоевывают этот перспективный рынок. Несмотря на временные экономические, политические и социально-культурные трудности, Украине нужно проявить большую заинтересованность и активность в укреплении своей позиции на Африканском континенте, принимая во внимание изложенное выше.

Общественная (неправительственная) организация «Африканский Совет в Украине» предпринимает значительные усилия в этом направлении и является своеобразным «соединительным мостиком» между Украиной и Африкой, напрямую способствуя укреплению украинских позиций на рынках Африки и африканских – в Украине.

Доповідь на Пленарному засіданні Діалло Ісса Садіо, Віце-консула Гвінейської Республіки в Україні, Президента ВГО «Африканська рада в Україні»

СУБСАХАРСЬКА АФРИКА В ХХІ СТ. НОВІ РИНКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ

Субсахарська (або Чорна Африка) в силу низки чинників перетворюється сьогодні на один з найперспективніших ринків збуту для українських товарів. По-перше, країни Субсахарської Африки (ССА) уже тривалий час демонструють найвищі темпи зростання населення, від яких суттєво відстає місцеве виробництво низки продовольчих та інших товарів. За оцінками ООН, сукупна чисельність населення регіону наблизилася до 1 млрд. жителів, що не набагато менше, ніж у Китаї чи Індії, й удвічі більше, ніж у країнах ЄС чи Північної Америки. А до 2050 р. воно має подвоїтися. Приріст населення цих держав Чорної Африки здатен забезпечити необхідний попит на українські продовольчі товари, виробництво яких очікувано зростатиме в найближчі десятиліття.

По-друге, збільшення чисельності жителів відбувається за одночасної швидкої урбанізації — випереджаючого зростання населення міст, особливо великих портових і столичних агломерацій. У Субсахарській Африці вже налічується понад півсотні агломерацій, у яких проживає більше ніж 1 млн. осіб. Деякі з них є значно більшими за будь-які в Європі, поступаючись лише деяким мегаполісам Азії та Америки. Великі агломерації Субсахарської Африки, населення яких стрімко зростає, створюють велику частину попиту на продовольство за рахунок імпорту

По-третє, африканцям є чим розплачуватися за дедалі більший імпорт товарів, зокрема й продовольчих. Адже темпи економічного зростання в Субсахарській Африці стабільно випереджають швидкість приросту населення. Щорічне підвищення ВВП країн ССА останнім часом у середньому становить 4–5%. При цьому в низці переважно менш розвинених країн воно сягає 7–10% і більше. Наприклад, в Ефіопії — 8,5–11,5%, Танзанії та Мозамбіку — понад 7%, у Кенії — 6–7%.

За даними МВФ, номінальний ВВП країн Чорної Африки в 2015 р. дорівнював €1,33 трлн проти €0,72 трлн у 2008 р. А криза 2008–2009-го рр., від якої досі не може оговтатися Україна, у країнах ССА проявилася тимчасовим гальмуванням темпів зростання з понад 7,5% до 4%, але спаду не відбулося. У 2015 р. реальний ВВП країн ССА був вищим на 39%, аніж у 2008 р., а в регіонального лідера економічного зростання — Ефіопії — майже вдвічі, аніж у 2008 р.

Тож, навіть попри стрімкі темпи збільшення кількості африканців, вони все одно стають із кожним роком дедалі платоспроможними. У середньому в регіоні ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) на особу зріс із \$2,5 тис. ПКС у 2005 р. до \$3,06 тис. у 2009 р. та \$3,8 тис. у 2015 р. (для порівняння: в Україні цей показник у 2015 р. дорівнював \$8 тис.). За оцінками фахівців до 2050 р., валовий національний продукт Чорної Африки може збільшитися щонайменше у 5 – 7 (незважаючи на перераховані вище

проблеми). Для нас є важливим, що за такої ситуації місцеві африканські жителі потребують дедалі більшої необхідності у закупівлі дефіцитних товарів із-зовні.

2015 р. імпорт товарів країнами Субсахарської Африки подолав позначку €300 млрд (для порівняння: РФ, ринок якої для України поступово закривається, за той самий час імпортувала товарів лише на €164 млрд). При цьому тільки €40–45 млрд – це закупівлі в країнах інших регіонів Африки, а основна частина імпортується з-за меж континенту.

Водночас за середніми показниками криються суттєві відмінності між різними країнами регіону. Особливості та специфіка цих явищ полягає у тому, що імпорт до порівняно заможних країн регіону росте повільно, то до бідніших – стрімко зростає (на 40–50% щороку). І відбувається це значною мірою за рахунок продовольства та споживчих товарів.

Нарешті, переважно невисокі доходи більшості населення країн ССА призводять до того, що лєвова частка їхніх витрат припадає на недорогі продовольчі товари, у виробництві яких Україна має великі конкурентні переваги над іншими іноземними постачальниками.

Попри потужний потенціал Чорної Африки, наразі присутність українських постачальників там мізерна. Навіть коли порівнювати з африканськими (арабськими) країнами на північ від Сахари. До останніх у 2015 р. було поставлено українських товарів на €2,8 млрд, і цей показник виявився на 3/4 більшим, аніж п'ять років тому (€1,6 млрд у 2010 р). А от відносно Субсахарської Африки він лишився фактично на тому самому рівні й становив тільки €0,64 млрд.

Основними статтями українського експорту до ССА, як і раніше, є прокат зі сталі (на €262,9 млн), напівфабрикати з неї (€31 млн) та пшениця (€180 млн), на які припадає майже 3/4 всього вивозу до цих країн. Водночас за останні кілька років помітні зміни: українські виробники значно зменшили поставки металопрокату й особливо мінеральних добрив – колись одного з основних товарів нашого експорту до країн Чорної Африки.

Основними споживачами української продукції є чотири країни на північному сході регіону (вказані обсяги імпорту в кожен із них): Ефіопія (€125 млн у 2015 р.), Джибуті (€53,9 млн), Кенія (€45 млн) та Південний Судан (€20,1 млн). Проте й ці обсяги не відповідають потенціалу названих країн і можуть бути в рази збільшені. Ситуація з присутністю українських товарів на ринках двох найбільших економік Субсахарської Африки – наступна: Нігерія (€108,3 млн) та ПАР (€49,2 млн.). Окрім вказаних країн, постійними споживачами української продукції залишаються західноафриканські Сенегал (€47,9 млн), Гана (з \$37,5 млн) та Кот-д'Івуар (€21,4 млн), які й далі купують чимало українського металопрокату. А завдяки значним поставкам пшениці підвищилася присутність української продукції на ринку Мавританії (€21,2 млн).

За останні роки зниження цін та конкурентоспроможності на світовому ринку певної української продукції (металургія, мінеральні добрива, тощо) призвели

до падіння поставок до країн Чорної Африки, переважно в районі Гвінейської затоки.

Втрата місцевих ринків металопрокату на користь китайським постачальникам є наслідком зниження конкурентоспроможності застарілих українських металургійних підприємств (а в КНР у той самий час створювалися сучасні потужності). Відновити, а тим більше збільшити присутність на цьому ринку вже не вдасться. Втрата ринку міндобрив також є закономірним наслідком подорожчання газу для українських підприємств. Але є всі можливості не лише компенсувати означені втрати, а й у разі збільшити експорт до регіону за рахунок низки «нових» і потенційно конкурентоспроможних українських товарів.

Насамперед ідеться про зерно. Очікуване в середньостроковій перспективі зростання його виробництва в Україні до 100–120 млн т й щонайменше подвоєння експорту потребуватимуть нових містких ринків. І регіон ССА з його стрімким зростанням попиту може стати тут ключовим. Тим більше, що його нинішній потенціал використовується мінімально.

У 2015 р. країни Субсахарської Африки придбали лише пшениці на €3,7 млрд, зокрема Нігерія — на €0,98 млрд, ПАР — на €0,43 млрд, Ефіопія — на €0,39 млрд, Кенія — €0,25 млрд., Танзанія — на €0,16 млрд, Мозамбік — на €0,13 млрд. Однак експорт української пшениці туди становив лише 0,78 млн т. (€0,18 млрд), переважно до ПАР, Кенії, Ефіопії, Мозамбіку, Джибуті, Мавританії, Намібії і Танзанії. Таким чином, українська пшениця становила менш як 5% африканського імпорту. До того ж її, по-суті, не було на ринку найбільшого імпортера — Нігерії.

Попри нині незначну присутність на ринках Африканського регіону, зростають обсяги поставок і розширюється географія імпорту української кукурудзи, хоча наразі їхні обсяги є, так би мовити, пробними. Так, у 2015р. її було експортовано 16,5 тис. т (на €2 млн) до Кот-д'Івуару й 2 тис. т (на €0,25 млн) до Анголи, а за перші чотири місяці поточного року — 37,5 тис. т (на €5,1 млн) до ПАР і Камеруну.

Країни ССА є великим імпортером м'яса птиці — ще одного виду української продукції, яка має високу конкурентоспроможність і потенціал нарощування експорту з України. У 2015 р. її було завезено до регіону на €1,33 млрд. Найбільшими імпортерами були Південна Африка (€330 млн), а також Бенін, Ангола, Конго, Гана (на €100 – 200 млн кожна). Основну частку цієї продукції постачають країни ЄС (близько 58% імпорту ПАР, понад 76% Беніну).

Наразі експорт української курятини до країн ССА хоч і стрімко зростає, але все ще має вкрай незначні обсяги: 8,3 млн кг. (на €7,9 млн) за 2015 р. і 6,3 млн. кг. (на €5 млн) за перші чотири місяці 2016 р. З одного боку, це приблизно стільки само, як до Йорданії, яка в 100 разів менше від Чорної Африки. З другого — уже зараз до Субсахарської Африки збувається м'яса птиці лише у 1,5 рази менше, ніж до ЄС (9,1 млн кг за чотири місяці 2016 р.), хоч середня ціна майже вдвічі нижча (відповідно €0,76/кг проти €1,8/ кг).

При цьому відрив від ЄС, поставки до якого обмежені квотами, швидко зменшується. Тож можна очікувати, що вже незабаром спочатку за фізичними обсягами (у кілограмах), а потім і за виторгом від продажу українського м'яса птиці ринок Чорної Африки стане для України більшим, аніж ЄС. Врешті, це закономірно: у ССА проживає принаймні удвічі більше споживачів, для яких привабливим є саме дешеве м'ясо птиці на фоні дефіциту власного виробництва.

Африканський ринок має також чималі перспективи як компенсація втраченого російського ринку свинини, якому поки що не знайдено альтернативи. На відміну від м'яса птиці її не купують в арабських державах, а от країни ССА 2015 р. імпортували загалом на €245 млн (для порівняння: обсяги поставок української свинини до РФ перед ембарго становили €47,5 млн. у 2015 р.). Тож ідеться про досить місткий ринок, який до того ж має перспективу зростання. Основними покупцями тут є країни на півдні континенту: Ангола (€72,1 млн), ПАР (€66,9 млн), Конго (€18,4 млн), ДР Конго (€15,8 млн), Габон (€13,2 млн) і Намібія (€8,2 млн)

Подальше просування на африканський ринок здатне сповна компенсувати Україні втрати від ембарго на відповідну продукцію з боку РФ. До речі, нещодавно Посольство України в ПАР звернулося з пропозицією про налагодження туди експорту української свинини. Як і з м'ясом птиці, 40% імпорту Анголи та понад 80% ПАР і Конго займають постачальники з ЄС, із якими українські цілком можуть конкурувати за важливим для регіону ціновим параметром.

Країни ССА є значним імпортером молочної продукції. У 2015 р. вони імпортували на €1,1 млрд згущених молока та вершків (Нігерія — на €295 млн, Ангола — на €85 млн, Сомалі, Кот-д'Івуар, Маврикій, Камерун, Гана, Сенегал — на €40–60 млн кожна). Однак на сьогодні частка України на цьому ринку становить менш як 0,5% (€4,7 млн) і в разі чи навіть десятки разів поступається частці Польщі, значно віддаленої Малайзії та навіть Саудівської Аравії, яка не має широкого власного виробництва ані молока, ані цукру. Ще Країни Чорної Африки також імпортують сири на €183 млн. З огляду на невисокі доходи місцевих мешканців може виявитися перспективним постачання сюди з України недорогих сирних продуктів, які донедавна збувалися лише в пострадянських країнах і експорт яких дуже постраждав від обмежень з боку РФ. Перспективним є нарощування експорту на ринок Чорної Африки й низки інших продовольчих товарів з України. Вони постачаються до різних країн регіону вже й сьогодні, хоча переважно в незначних обсягах.

Перспективним сегментом українського експорту до країн ССА є фармацевтичний. З одного боку, регіон є великим імпортером ліків, обсяги закупівель яких стрімко зростають (€6,9 млрд у 2015 р. проти €4,1 млрд у 2011р.). Найбільше їх завозять Південна Африка (€1,5 млрд), Нігерія (€0,8 млрд), Ефіопія (€0,5 млрд), Кенія (€0,4 млрд), а також Уганда, Танзанія, Мозамбік, Гана та ДР Конго (кожна на €0,2–0,3 млрд). З другого – Україна вже зараз є значним експортером фасованих медпрепаратів (на €126 млн торік), чимало з яких спрямовується до країн зі схожим до африканського кліматом –

Узбекистан (€33,6 млн), Бразилія (€5 млн), В'єтнам (€4,2 млн), Таджикистан (€2,3 млн), Туркменистан (€1,5 млн).

Уже зараз регіон є одним із основних ринків збуту нашої авіапродукції. Торік до Африки експортували українських літальних апаратів та їхніх запчастин на €28,3 млн (переважно до Південного Судану, Уганди, Конго та Ліберії). Утім, це менш як 1% імпорту регіону у 2015 р., який становив €4,2 млрд. Ще на €4,3 млн продано українських двигунів до них (ДР Конго, Екваторіальна Гвінея, Ангола, ЦАР, Південний Судан та Уганда). 2016 р. поставки останніх забезпечили вітчизняним постачальникам €2,6 млн лише за перші чотири місяці. Однак це також усе ще менш як 1% імпорту турбодвигунів країнами Субсахарської Африки, який у 2015 р. сягнув €1,18 млрд. На понад €20 млн торік було продано до країн ССА різноманітних українських електричних машин та обладнання, зокрема, радарів (переважно до Ефіопії, а також до Чаду, ДР Конго, Південного Судану та ПАР).

У 2015 р. країни Субсахарської Африки придбали на €1,55 млрд тракторів і на €4,9 млрд вантажівок. Проте, на відміну від Єгипту (що на північ від Сахари і куди відповідної продукції з України постачається щороку на десятки мільйонів євро) український експорт до країн ССА обмежився символічними обсягами: до Ефіопії та Конго у 2015 р. було продано на €0,45 млн. тракторів, до Анголи – на €1 млн. різних сільськогосподарських машин та обладнання. А поставки вантажівок узагалі не здійснювалися протягом 2015 р. (їх було продано лише 2014 р. на €2 млн до Нігерії та на кількості тисяч до Анголи й Ефіопії). Незначні обсяги й вузька географія на тлі того, що Ефіопія 2015 р. імпортувала їх на €955 млн., ПАР – на €710 млн, Кенія – на €374 млн, Намібія – на €323 млн, Мозамбік – на €293 млн, Нігерія – на €267 млн з інших країн світу.

Найрізноманітніша українська техніка (перш за все продукція машинобудування) здатна знайти свого покупця в Африканському регіоні. Наприклад, торік до Нігерії та Ефіопії продали на €7,2 млн української спецтехніки, до Гвінеї — на €0,66 млн 11 саморозвантажувальних вагонів, туди ж, а також до Мавританії та Танзанії реалізували на понад €0,73 млн комплектуючих і запчастин до вагонів, до Конго – автобурові. За перші чотири місяці 2016 р. до Ефіопії на €1,8 млн поставили українських двигунів внутрішнього згоряння.

Таким чином, країни Субсахарської Африки можуть стати важливим напрямом експорту низки видів готової продукції українського машинобудування. За для успіху цієї справи і подальшого розвитку українсько-африканського торгівельно-економічного співробітництва українському бізнесу доведеться активніше просувати власний товар і забезпечувати його сервісний супровід, а Українській державі – підтримувати його страховими та кредитними заходами.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Городня Наталія Данилівна, доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гуцало Сергій Євгенович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Діалло Ісса Садіо, Віце-консул Гвінейської Республіки в Україні, Президент ВГО «Африканська рада в Україні».

Клименко Олена Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Косенко Юрій Анатолійович, консультант ВГО «Африканська Рада в Україні», журналіст, сходознавець.

Крамар Олександр Сергійович, редактор відділу політичного аналізу журналу «Український тиждень».

Лукаш Ольга Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Президент Всеукраїнської асоціації індологів.

Оганов Артур Тамазівич, Радник відділу країн Підсахарської Африки Департаменту Близького Сходу та Африки МЗС України.

Олійник Олег Миколайович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України.

Пророченко Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник, доцент кафедри мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу Київського національного лінгвістичного університету.

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, Перший проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

Швед В'ячеслав Олександрович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».